

Magdalena Kopeć (Muzeum Historii Kielce)

Uposażenie kapituły mniejszej kolegiaty kieleckiej według *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* Jana Długosza oraz *Księgi dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529*

Streszczenie: Artykuł przedstawia stan majątkowy kapituły mniejszej kolegiaty kieleckiej, odtworzony na podstawie dwóch głównych źródeł – *Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis* Jana Długosza oraz *Księgi dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529*, tzw. *Liber Retaxationum*. Tekst zawiera analizę dostępnych danych dotyczących zarówno majątku wspólnego, jak i uposażenia poszczególnych prebend. Sytuację materialną wikariuszy porównano nie tylko z sytuacją patronujących im prałatów i kanoników, ale także z uposażeniem niższego kleru innych kolegiat – szczególnie tych z terenu diecezji krakowskiej.

Słowa kluczowe: Kielce, kapituła, wikariusze, kościoł

Kielecka kapituła kolegiacka, choć do dziś nie doczekała się dedykowanej monografii, wciąż pozostaje w kręgu zainteresowań historyków. Podobnie rzecz się ma z tzw. kapitułą mniejszą, czyli grupą wikariuszy kolegiackich. Wzmianki na temat kieleckich wikariuszy i ich kolegium można odnaleźć jedynie na marginesie opracowań dotyczących diecezji krakowskiej czy historii Kielc¹.

1 Wybrana literatura, w której poruszony został wątek działalności lub organizacji kieleckich wikariuszy kolegiackich: J. Bendyk, *Życie sakramentalne i paraliturgiczne w diecezji krakowskiej w okresie rządów kardynała J.A. Lipskiego (1732-1746)*, „Annalecta Cracoviensia” 1985, t. 17, s. 453-490; W. Guca, *Kapituła kolegiacka w Kielcach do początku XVI wieku*, Kielce 2015 (mps w Archiwum Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach); *Kielce przez stulecia*, red. M. Maciągowski, Kielce 2014; W. Müller, *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII i XVIII wieku*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 1965, t. 13, z. 2, s. 40-81; *Kościół katolicki w Małopolsce w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Kowalski, J. Muszyńska, Kielce – Gdańsk 2001; W. Kowalski, *Prepozytura kielecka w XVI stuleciu. Wierni i ich duszpasterze*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2021, t. 115, s. 197-251; W. Kowalski, *Konflikt mieszczan i wikariuszy kieleckich czasów „potopu” [w:] W lesie rzeczy: szkice o kulturze, literaturze i języku*, red. M. Bator, A. Kurska, Kielce 2013, s. 95-99; J. Kracik, *Potrydencki system rekrutacji duchowieństwa w diecezji krakowskiej XVI-XVIII wieku*, „Annalecta Cracoviensia” 1978, z. 10, s. 471-493; J. Kracik, *Vix venerabiles. Z dziejów społecznych niższego kleru parafialnego w archidiaconacie krakowskim w XVII-XVIII wieku*, Kraków 1982; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3-4, Kraków 1998-2002; J. Pazdur, *Dzieje Kielc do 1863 r.*, Wrocław 1967; M. Pieniążek-Samek, *Tributum gratitudinis reddo. Fundacje artystyczne na terenie Kielc w XVII-XVIII wieku. Studium z historii kultury*,

Rozpoczynając rozważania nad majątkiem kolegium kieleckich wikariuszy, należy przypomnieć, że funkcja zastępcy (łac. *vicarius*, -ii), wspomagającego wyższych duchownych w czynnościach liturgicznych i duszpasterskich, pojawiła się w organizacji kościelnej już w IV w.² W Europie upowszechnienie się zwyczaju powoływania zastępców, nazywanych już formalnie wikariuszami, przypada na XI–XII stulecie³; na ziemiach polskich notowani są po raz pierwszy w dokumentach katedry krakowskiej pochodzących z przełomu XII i XIII w.⁴ O ile początkowo zastępstwo to bywało doraźne – na czas nieobecności zwierzchnika – lub traktowane jako pomoc w czynnościach liturgicznych, o tyle później w związku z zaangażowaniem prałatów i kanoników w działalność urzędniczą stało się powszechną praktyką, zgodną zresztą z prawem wydanym przez Grzegorza IX⁵. Zastępowanie przez wikariuszy prałatów i kanoników w obowiązkach chórowych aprobowały również polskie synody już w XIV w.⁶

Z czasem grupy wikariuszy zastępujących prałatów i kanoników zaczęły organizować się w kolegia – korporacje wzorowane na kapitułach kanonickich, a zatem posiadające własne statuty i odbywające regularne posiedzenia⁷. Nadal pozostając pod nadzorem kanoników, wikariusze zyskiwali w ten sposób pewną odrębność prawną i organizacyjną.

Według Jana Długosza kolegiatę kielecką p.w. Wniebowzięcia NMP ufundował biskup krakowski Gedko (Gedeon) w 1171 r., lokując ją na wzgórzu w pobliżu niewielkiej osady, której zarówno czas powstania, jak i pierwotny charakter wciąż

Kielce 2005; L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej w średniowieczu*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2011, t. 3, s. 53–85; tenże, *Uposażenie prałatur i kanonii średniowiecznych kapituł kolegiackich w diecezji krakowskiej* [w:] *Scientia et Fidelitate. Księga Pamiątkowa Ewy i Czesława Deptułów Profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. T. Panfil, Lublin 2013, s. 191–212; B. Przybyszewski, *Krótki zarys dziejów diecezji krakowskiej*, cz. 2: *Czasy nowożytnie*, Kraków 1993; J. Szczepaniak, *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2010; T. Wróbel, *Osiemsetlecie fundacji biskupa Gedeona w Kielcach*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1971, t. 47, z. 5, s. 194–231.

- 2 W dokumentach soborów: nicejskiego (325 r.) oraz chalcedońskiego (451 r.) wspomniano o zastępcach biskupów, względnie proboszczów, nie nazywając ich jednak wikariuszami. Zob.: J. Fijałkowski, *Nowosądecka kolegiata*, cz. I: *Dzieje kapituły mniejszej (1448–1791)*, Warszawa 1958, s. 156.
- 3 A. Radziwiński, *Wikariusze katedry płockiej w XIII - pol. XV wieku*, cz. 2: *Zagadnienia wybrane*, „Nasza Przeszłość” 1992, t. 77, s. 8; O tym zjawisku pisze większość historyków we wstępach do badań nad kapitułami, zob.: E. Wólkiewicz, *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje – organizacja – skład osobowy (1386-1477)*, Opole 2004, s. 136 i nn.
- 4 S. Zachorowski, *Rozwój i ustroj kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 2005, s. 68.
- 5 Należało „ustanawiać wikariusza stałego przy beneficjach duszpasterskich, gdy główny rządca danego beneficjum duszpasterskiego napotkał trudności w spełnianiu właściwych funkcji”, cyt. za: A. Wrotniak, *Powstanie kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu*, „Prawo Kanoniczne” 21 (1978), nr 3-4, s. 163.
- 6 Tamże, s. 161; E. Wólkiewicz, *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja...*, s. 136; Wikariusz [w:] *Encyklopedia Kościelna*, pod red. M. Nowodworskiego, t. XXXI, Płock 1911, s. 168.
- 7 Zob.: A. Wrotniak, *Powstanie kolegium wikariuszy...*, s. 160; A. Radziwiński, *Wikariusze katedry płockiej...*, s. 10.

budzą spory⁸. Niejasna pozostaje kwestia pierwotnej liczby prebend kanonickich w kolegiacie, dla naszych rozważań istotna ze względu na powiązaną z nią liczbą wikariuszy. Długosz podaje, że pierwotnie przy kolegiacie funkcjonowało kolegium składające się z dziesięciu członków⁹, jednak w świetle innych źródeł trudno utrzymać to twierdzenie. Przekazy źródłowe z pierwszej połowy XIII w. potwierdzają istnienie dziekanii, prepozytury, scholasterii, kustodii oraz trzech kanonii gremialnych, w tym samym czasie wzmiankowanych jest także siedmiu wikariuszy¹⁰. W *Liber Beneficiorum* Jan Długosz wymienia w kolejności: wiceprepozyturę, wicedziekanie, wicescholasterię, wicekustodię oraz wikarie *fundi*: Żydów, Szewna, Szydłówek, Sieradów, Pierzchnica i Brzechów, określając je jako wikarie wieczyste, czyli takie, które miały stałe uposażenie, a obejmujący je duchowni związane ze stanowiskiem obowiązki¹¹.

Strukturę kapituły oraz hierarchię godności w niej obowiązującą odzwierciedlała kolejność, w jakiej zasiadano w stallach czy zabierano głos na posiedzeniach kapituły. Kolegium w naturalny sposób dzieliło się na prałatów (których obowiązki i uposażenia stawiały ich ponad resztą kolegium) oraz kanoników gremialnych, jednak wszystkich obowiązywała właśnie zasada pierwszeństwa, czyli precedencji¹².

8 Cz. Hadamik, *Pierwsze wieki Kielc. Kasztelania kielecka od przelomu XI i XII do połowy XIV stulecia*, Kielce 2007, s. 45–55, 88 i dalsze (tam szczegółowa literatura dotycząca początków miasta oraz kolegiaty).

9 Długosz podaje, iż Gedko ufundował 4 prałatury, 6 kanonii a do tego 10 prebend wikaryjskich, J. Długosz, *Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1 [w:] *Opera omnia Joannis Długosii*, t. 7, Kraków 1863, s. 442–476 [dalej: DLB]. Na powyższe zapisy powoływano się później w dokumentach kolegiaty kieleckiej; Archiwum Diecezjalne w Kielcach (dalej: ADK), Akta kapituły katedralnej kieleckiej sygn., Kap.K-1, *Ecclesia collegiata Kielcensis cum sui erectione, fundatione, dotatione ac illius ampliacione [...]* Anno D[omi]ni 1734, 5 v. Por.: B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 133–135, 158–159; T. Wróbel, *Osiemsetlecie fundacji...*, s. 206; L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 54; J.L. Adamczyk, *Wzgórze zamkowe w Kielcach*, Kielce 1991, s. 14. Zob. też: K. Tymieniecki, *Początki Kielc w związku z pierwotnym osadnictwem Łysogór* [w:] *Pamiętnik świętokrzyski*, Kielce 1931, s. 70.

10 O liczbie prebend oraz zmianach w strukturze kapituły w okresie średniowiecza zob.: J. Szymański, *Kanonicy świeccy narzędziem feudalnej organizacji włości kieleckiej biskupów krakowskich na przełomie XII i XIII w.*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1965, t. 3, s. 313 i dalsze; W. Guca, *Struktura urzędów i beneficjów kapituły kolegiackiej w Kielcach do początku XVI w.*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne” 2015, t. 16, s. 11 i dalsze; L. Poniewozik, *Chronologia powstawania prebend w kapitule kolegiackiej kieleckiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2011, t. 96, s. 75–96.

11 DLB, s. 442–476; zob. też: S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapitul polskich...*, s. 68–70.

12 Trudno ustalić ogólne zasady ustalania precedencji – większość badaczy wiąże ją z czasem powstania danej prebendy; Zob. hasło: *Kapituła* [w:] *Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetзера i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współudziale wielu duchownych i świeckich osób wydana przez Ks. Michała Nowodworskiego pod redakcją Ks. D-ra Stefana Biskupskiego*, t. 9, Warszawa 1876, s. 530; J. Szymański, *Kapituła kolegiacka...*, s. 47, 48; por. także hasło: *Kapituła* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, 668–674. Wydaje się, że w każdej kapitule kolejność ta była wynikiem indywidualnego procesu jej powstania i rozwoju; niekiedy zdarzały się spory, co do zajmowanego w kapitule miejsca, przy czym z reguły sama kapituła je rozstrzygała, zob.: J. Szymański, *Kapituła kolegiacka w Wojniczu*, Lublin 1962, s. 47. Szerzej o precedencji w różnych kapitułach zob.: W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce*

Pierwszeństwo ustalano indywidualnie dla każdej korporacji, przy czym najczęściej informacje te zawierano w statutach¹³. Ze względu na brak zachowanych statutów kapituły kieleckiej o precedencji w niej obowiązującej możemy jedynie domniemywać ze źródeł pośrednich lub analogii do innych tego typu korporacji. I tak badacze na podstawie dostępnych źródeł przychylają się do tezy, że pierwszeństwo wśród prałatów kieleckiej kapituły kolegiackiej pierwotnie miał dziekan, dalej prepozyt, scholastyk i kustosz, w kanoniach gremialnych zaś pierwszy zasiadał kanonik *fundi* Żydówek, jako najlepiej uposażony¹⁴. Hierarchia ta zmieniła się jednak w końcu XV w. i pierwszą godnością w kieleckiej kapitule staje się prepozyt. Oczywiście w strukturze omawianej tutaj kapituły wikariuszy odbijały się powyższe zmiany. W *Liber Beneficiorum* Długosz wymienia wikariuszy podobnie jak wyższe duchowieństwo kapitulne – poczynając od wiceprepozyta¹⁵. O tyle ma to znaczenie dla rozważań o dochodach wikariuszy, że najczęściej hierarchia godności miała swoje odbicie w uposażeniu.

Nie znamy szczegółów dotyczących pierwotnej organizacji kieleckiego kolegium wikariuszy, bowiem nie zachowały się statuty kolegium, które określały zasady, na jakich powstało i funkcjonowało. Nie zachował się także dokument fundacyjny samej kolegiaty ani inne źródła pozwalające odtworzyć pierwotne uposażenie zarówno kieleckiej kapituły kolegiackiej, jak i jej wikariuszy. Przy ustalaniu wysokości i podstaw majątku kapitulnego pozostaje zatem oprzeć się na danych zawartych w *Liber Beneficiorum* Jana Długosza (druga połowa XV w.) oraz w *Księdze dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber Retaxationum*)¹⁶.

---

do połowy wieku XII, Lwów 1890, s. 147–149; A. Radziwiński, *Duchowieństwo kapitul katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995, s. 62–67; M. Bilska-Ciećwierz, *Powstanie i organizacja kapitul kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 256–258.

13 S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapitul polskich...*, s. 99.

14 Zob.: Szymański J., *Kanonicy świeccy...*, s. 313 i dalsze; S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapitul polskich...*, s. 99.

15 DLB, s. 442. Przewodnictwo wiceprepozyta potwierdzają zapisy w księgach posiedzeń kieleckiej kapituły wikariuszy, ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-5, Acta venerab [ilic] capituli minoris ad Anno 1693 ad Annum 1736, k. 3v. i dalsze.

16 DLB, s. 442–476; *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber Retaxationum*), oprac. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968 [dalej: LR]. Na temat DLB, jej wiarygodności i przydatności w badaniach nad majątkiem kościelnym istnieje osobna literatura, zob.: S. Kuraś, *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis. Studium nad powstaniem tzw. Liber Beneficiorum Jana Długosza*, Warszawa 1966; H. Karbownik, *Libri retaxationum a libri beneficiorum w systemie skarbowości kościelnej w Polsce XV i XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1970, t. 22, z. 1, s. 215–225; M.D. Kowalski, *Dzieje autografu katedralno-kolegiackiej części „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” Jana Długosza*, „Studia źródłoznawcze” 2008, t. 46, s. 83–94. O LR we wstępie do edycji wydania oraz w: E. Wiśniowski, *Uposażenie duchowieństwa w prepozyturze kieleckiej w świetle Liber Retaxationum z roku 1529* [w:] *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 247–255. Na temat obydwu źródeł zob. też M.D. Kowalski, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 61–68.

Jest to zasadne również i z tego powodu, że począwszy od XVI stulecia sami kanonicy i wikariusze udowadniali swoje prawa do konkretnych uposażeń, powołując się właśnie na zapisy Długosza oraz wspomnianą wyżej księgę dochodów¹⁷.

O ile skład i uposażenie kieleckiej kapituły kolegiackiej w średniowieczu, odtworzone na podstawie cytowanych wyżej źródeł, zostały już omówione m.in. przez ks. Bolesława Kumora¹⁸, Eugeniusza Wiśniowskiego¹⁹, Leszka Poniewozika²⁰, a także przez Witolda Gucę w niepublikowanej rozprawie doktorskiej²¹, o tyle próbę rekonstrukcji uposażenia wikariuszy podjął wyłącznie B. Kumor, ograniczając się jednak do dość ogólnej prezentacji danych zawartych u Długosza i w *Liber Retaxationum*. Ze względu na ów ograniczony stan badań, aby odtworzyć uposażenie kieleckiej kapituły mniejszej u progu ery nowożytnej, konieczne stało się dokładne przeanalizowanie informacji zawartych w obu tych źródłach, a także porównanie ich z danymi dotyczącymi uposażenia innych kolegiów mniejszych. Należy mieć przy tym świadomość, że każde ze wspomnianych źródeł powstało w innych okolicznościach, a przedstawione dane nie zawsze w pełni oddawały rzeczywistość. Konsekwencje takiego stanu rzeczy dla badań historycznych zostały już szczegółowo omówione we wstępach krytycznych do edycji źródłowych oraz w opracowaniach²². Dla zrozumienia pojęcia „retaksacji” i okoliczności powstania *Księgi dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529*, nazywanej *Liber Retaxationum*, należy jednak przypomnieć, iż w pierwszej połowie XVI w. weszła na siłę tocząca się już wcześniej konflikt pomiędzy szlachtą a duchowieństwem, dotycząca systemu podatkowego²³. Szlachta dążyła do stałego opodatkowania duchowieństwa z uwzględnieniem różnych źródeł dochodów. Dotychczas bowiem

17 Najwcześniejsze znane dokumenty zarówno kapituły kieleckiej, jak i kolegium wikariuszy zawierają odpisy z DLB i LR, mające w zastępstwie niezachowanych dokumentów fundacyjnych określić pierwotny majątek poszczególnych prebend; zob.: ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1, Ecclesia collegiata Kielcensis cum sui erectione, fundatione, dotatione ac illius ampliacione [...] Anno D[omi]ni 1734, k. 1 i dalsze; tamże, sygn. Kap.K-2, Privilegia et varia iura ecclesiae Kielcensis 1359–1729, k. 1 i dalsze; tamże, sygn. Kap.K-3, Erectio vicariatium ecclesiae collegiatae Kielcensis.

18 B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 3, s. 158 i nn.

19 E. Wiśniowski, *Uposażenie duchowieństwa...*, s. 247–255.

20 L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 53–85; tenże, *Uposażenie pralatur i kanonii średniowiecznych...*, s. 191–212.

21 W. Guca, *Kapituła kolegiacka w Kielcach do początku XVI wieku*, Kielce 2015, maszynopis w Archiwum Uniwersytetu im. Jana Kochanowskiego w Kielcach.

22 Wybrana literatura: M.D. Kowalski, *Źródła i wiarygodność informacji w „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” Jana Długosza* [w:] *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, P. Węcowski, Kraków 2016, s. 103–125; S. Kuraś, *Regestrum ecclesiae Cracoviensis. Studium nad powstaniem tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza*, Warszawa 1966; J. Luciński, *Liber beneficiorum Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1968, t. 13, s. 147–160.

23 Wybrana literatura dotycząca opodatkowania duchowieństwa w omawianym okresie: H. Karbownik, *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od roku 1381 do połowy XVII wieku*, Lublin 1980; A. Ohanowicz, *Ciężary państwowe duchowieństwa w drugiej połowie XV i z początkiem XVI wieku*, Lwów 1911.

duchowni płacili podatek od dochodów beneficjalnych szacowanych sumarycznie, nazywanych taksą. W czasach Długosza taksa mogła stanowić ok. 1/3 rzeczywistego dochodu, na który przecież składały się i inne daniny²⁴. W toku sporu sejm piotrkowski w 1525 r. uchwalił kolejną taksację dóbr kościelnych na potrzeby podatkowe, ale Kościół skutecznie uchylał się od realizacji tychże postanowień. Dwa lata później synod łęczycki powołał w każdej diecezji komisje taksacyjne składające się z duchownych. Spis dochodów w diecezji krakowskiej zakończył się w roku 1529 i zawierał wykaz dochodów, ale nie określał taksy, od której wymierzano podatki. Prowadzi to do wniosku – zawartego przez Zofię Leszczyńską-Skrętową już we wstępie do wydania – że *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 r.* powstała prawdopodobnie na wewnątrz potrzeby kościoła, który wciąż skutecznie walczył z pomysłami nakładania nań podatków, a nazwa *Liber Retaxationum* nie jest poprawna merytorycznie, ale wiąże się z ideą ponownego przeliczania dochodów i taks na potrzeby nowych podatków²⁵.

Powróćmy jednak do głównego tematu, czyli podstaw materialnych funkcjonowania zarówno wikariuszy, jak i ich kolegium. Jak większość korporacji duchownych, także wikariusze kieleccy posiadali majątek dwojakiego rodzaju: z jednej strony prebendy (z łac. praebenda, -ae – prebenda, beneficjum; uposażenie duchownego pełniącego określone obowiązki duszpasterskie lub urzędowe) przeznaczone na ich indywidualne potrzeby, z drugiej zaś majątek kapitulny, czyli dochody zabezpieczające wydatki kolegialne i przeznaczone na tzw. wspólny stół. A zatem wstępem do omówienia dochodów wikariuszy kieleckich niech będzie kilka uwag dotyczących ogólnych zasad funkcjonowania *mensa communis* korporacji niższego kleru w Polsce późnego średniowiecza oraz systemu korzystania ze wspólnych dóbr, realizowanego w tym okresie w niektórych kapitułach²⁶.

Podstawą dochodów kapituł fundowanych we wczesnym średniowieczu – zarówno wspólnych, jak i indywidualnych – były dziesięciny i dobra ziemskie, dopiero z czasem dochody te zaczęto opierać na czynszach wykupnych²⁷. W okresie nowożytnym kolegia duchownych same starały się o pomnażanie swoich majątków, a najefektywniejszym na to sposobem było lokowanie funduszy właśnie na wyderkach²⁸. Dochody składające się wyłącznie z dziesięcin nie stanowiły odpo-

24 Zob.: LR, s. V; A. Ohanowicz, *Ciężary państwowe duchowieństwa...*, s. 14–23.

25 Zob.: LR, s. VI–VII.

26 Ze względu na niedostatek badań nad środowiskiem niższego kleru kolegiackiego w Polsce do porównania wybrano te kolegia wikariuszy, które zostały w odpowiedni sposób opisane w odnośnej literaturze przedmiotu.

27 J. Szymański, *Kapituła kolegiacka...*, s. 67.

28 Z niem. *Wiederkauf* – odkup; tutaj w znaczeniu umowy kupna dochodu – czynszu lub renty z określonej nieruchomości. Tego rodzaju umowa stanowiła akceptowalny rodzaj „pożyczki” w sytuacji zakazania przez Kościół czerpania dochodów z lichwy, czyli pobierania odsetek od pożyczonych sum. Czynsz wykupny płaciła osoba, która potrzebując pożyczki, sprzedała nieruchomość, a następnie płaciła czynsz za jej użytkowanie; miała przy tym prawo pierwokupu – odkupienia nieruchomości za pierwotną cenę. Zob. hasło: *wyderkaffy* [w:] Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1985, s. 468–469.

wiednio stabilnego oparcia finansowego, podlegały bowiem fluktuacjom rynkowym zmieniającym ich wartość. Nieco pewniejszym majątkiem były nieruchomości oddawane w dzierżawy lub wynajmowane²⁹. W niektórych kapitułach, jak np. w Łasku w XVI w., istniał majątek wspólny oparty na dziesięcinach, jednak już samo ich egzekwowanie przysparzało wikariuszom niemałych trudności, co nieraz odnotowywano w źródłach³⁰. Co więcej, wikariusze łascy musieli szczególnie dbać o wspólny majątek, nie mieli bowiem osobnych prebend; indywidualne wsparcie pieniężne od prałatów otrzymywał jedynie: wiceprepozyt, wicedziekan i wicekustosz³¹. Także przykład wikariuszy nowosądeckich dowodzi, jak ważne było stabilne uposażenie oparte na nieruchomościach – nikłe dochody z prebend opartych wyłącznie na dziesięcinach i daninach dość szybko okazały się dla tego kolegium niewystarczające³². Majątek wspólny obejmował wprawdzie niewielkie gospodarstwo, wpływy z dziesięcin o wartości kilkudziesięciu grzywien i *annony*, czyli roczne zbiory zboża z ponad dwudziestu miejscowości, jednak uposażenie to tylko sprawiało wrażenie dostatecznego: pomimo różnych środków zaradczych stosowanych przez duchownych wiele z wymienionych wyżej świadczeń nie było odprowadzanych w terminie³³. Nieudolność w zarządzaniu majątkiem, problemy z egzekwowaniem należności, związane m.in. z sytuacją gospodarczą średniowiecznego Podhala i napływem ludności niemieckiej nieskorej do realizacji zobowiązań wobec Kościoła, sprawiły, że w drugiej połowie XV w. kolegium wikariuszy nowosądeckich stanęło na skraju bankructwa³⁴. W roku 1485 r. zdecydowano o sprzedaży i tak już zaniedbanego folwarku, jedynej posiadanej nieruchomości³⁵.

Znane są oczywiście przykłady kolegiów, które miały odpowiednie zabezpieczenie materialne – po pierwsze za sprawą licznych źródeł dochodu, po drugie ze względu na strukturę ich uposażenia. Do takich zaliczyć należy choćby kolegium wikariuszy włocławskich, a w diecezji krakowskiej wikariuszy sandomierskich. Ich

29 Taki system przyjęła bogato uposażona kapituła kolegiacka w Sandomierzu, a za nią wikariusze kolegiaccy; posiadając majątki w postaci folwarków, domów, ogrodów etc., czerpali dochody z odprowadzanych przez najemców czynszów, zob.: D. Burdzy, *Szesnastowieczny Sandomierz. Kościół i miasto*, Kielce 2012, s. 105 i nn.

30 A. Otręba, *Dzieje niższych kolegiów duchownych przy kolegiacie w Łasku 1525–1819*, Warszawa 1973, s. 353–355.

31 Prepozyt, dziekan i kustosz zobowiązani byli płacić swoim wikariuszom corocznie odpowiednio 20, 8 i 6 grzywien, zob. A. Otręba, *Dzieje niższych kolegiów...*, s. 351–352.

32 Kolegium początkowo nie posiadało nawet altarii, będących przecież ważnym źródłem dochodów, zob.: J. Fijałkowski, *Nowosądecka kolegiata...*, s. 43–46.

33 Tamże, s. 45–46, 58.

34 W 1486 r. doszło też do pożaru miasta, w tym i samej kolegiaty; tamże, s. 59.

35 Dopiero w XVI w. dzięki przedsiębiorczości nowego członka kapituły – Jakuba Warzecha – kolegium wikariuszy otrzymało folwark i dodatkowe ziemie, co zabezpieczyło kapitułę w następnym okresie i dało podstawy do dalszego pomnażania majątku; tamże, s. 59–62.

majątki, czy to wspólne, jak w przypadku duchownych wrocławskich, czy wspólne i prebendalne, jak w Sandomierzu, oparte były nie tylko na dziesięcinach, ale i na znacznej liczbie domów, gruntów, placów, różnego rodzaju cłach i czynszach³⁶.

A. Majątek wspólny wikariuszy kieleckich

Większość indywidualnych prebend kieleckiej kapituły mniejszej posiadała niewielkie *fundum* (z łac. *fundus*, *-i* – podstawa, ziemia; tutaj: podstawa materialna dochodów) w postaci jednego bądź dwóch łańów, z których pobierano czynsze. Inaczej było w przypadku majątku wspólnego, którego strukturę możemy odtworzyć dopiero dla drugiej połowy XV w. Zgodnie z relacją Jana Długosza na wspólne dochody wikariuszy składały się wówczas dziesięciny z łańów sołtysich we wsiach biskupich: Dyminy, Niewachłów, Tumlin, Kostomłoty i Bęczków, staw rybny ofiarowany im na wspólny użytek przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego (zm. 1455) oraz ofiary składane w kolegiacie przez wiernych i członków kapituły kolegiackiej (tzw. ofertoriów). Prałaci mieli składać w tym celu 60 gr, kanonicy zaś 48 gr, czyli równowartość 1 grzywny (dalej: grz.). Ponadto wikariuszom należały się wszystkie daniny (*oblaciones*) z kościoła kieleckiego, tzw. kapowe (w drugiej połowie XV w. nowo instalowani prałaci i kanonicy składali swoim zastępcom 3 grz. *pro cappa*)³⁷, kołęda z parafii oraz inne opłaty (*quaestus*) kościelne „poza pogrzebem dawane”³⁸. Niestety, nie znamy wysokości tego wspólnego uposażenia, gdyż Długosz opisał jedynie źródła dochodów, nie określając kwot z nich płynących, m.in. dlatego, że nie podlegały opodatkowaniu.

Inaczej przedstawiono majątek kolegium w *Liber Retaxationum*, w której wymieniono krótko źródła wpływów wraz z szacunkową ich wartością³⁹. Dochody wspólne wikariuszy kieleckich w 1529 r. wynosiły w sumie 27,5 grz. rocznie⁴⁰. Wikariuszom nadal należała się kołęda z parafii, oszacowana wówczas na 5 grz., nadal też pobierali dziesięciny z Kostomłotów, Tumlina, Dymin i Bęczkowa. Co prawda nie odnotowano już wspomnianych przez Długosza dziesięcin z Niewachłowa, ale kolegium zyskało dziesięciny z Kołomani, a także z wójtowskich łańów w Kielcach – wartość wszystkich pobieranych wspólnie dziesięcin oszacowano w 1529 r. na 6 grz. Dochody kolegialne wzmocnił również czynsz wykupny z Rajśka w wysokości 4 grz. Największą zmianą było inkorporowanie do uposażenia kolegium altarii św. Anny⁴¹, z której dochód oparty na czynszu wykupnym wynosił według *Liber*

36 *Corpus fundum* wikariuszy wrocławskich stanowiła pensja roczna wypłacana przez prałatów; zob.: S. Chodyński, *Wikariusze katedry wrocławskiej (Collegium Vicariorum)*, Wrocław 1912, s. 83; D. Burdzy, *Szesnastowieczny Sandomierz...*, s. 105 i nn.

37 DLB, s. 476–477.

38 Ofiary składane przy okazji pogrzebów przeznaczone były *pro fabrica ecclesiae*, DLB, s. 476–477.

39 LR, s. 468–469.

40 LR, s. 468–469.

41 Altaria (z łac. *altare*, *-is* – ołtarz) – prebenda związana z określonym ołtarzem w kościele; obowiązkiem posiadacza altarii, czyli altarysty, było odprawianie mszy świętych za dusze fundatorów lub zmarłych członków wspólnot – zgodnie z zapisami fundacji. Zob.: J. Szymański, *Altaria*

Rataxationum 20 grz. rocznie, stanowiąc tym samym zasadniczą część wspólnego dochodu kolegium. Altarię św. Anny uposażył w 1517 r. dziekan kielecki Gallus sumą 600 florenów (dalej: fl.) zabezpieczoną na dobrach Waganowice i Wczorów, nie od razu jednak przypisano ją kapitule mniejszej⁴². Do majątku wikariuszy inkorporował ją dopiero biskup Piotr Tomicki, co musiało nastąpić przed 1529 r., jako że uwzględniono ją w *Liber Rataxationum*⁴³. Zmieniła się też struktura wspólnego majątku: w 2 poł. XV w. dochody wspólne pochodziły głównie z dziesięcin oraz danin (szczególnie ten ostatni rodzaj wpływów trudno nazwać stabilnym), w 1529 r. większość dochodu to wpływy z altarii i czynszu.

Porównując majątek opisany w obu źródłach, dostrzec można, że w pierwszej połowie XVI stulecia uposażenie wspólne wikariuszy kieleckich wzrosło, zyskując zarazem na stabilności (tabela 1). Warto w tym miejscu zauważyć, że o ile indywidualne uposażenia tychże wikariuszy były stosunkowo wysokie w porównaniu z dochodami członków kapituł mniejszych innych kolegiat, o tyle należący do nich majątek wspólny wydaje się zaskakująco niski w zestawieniu z tym, jaki posiadały kolegia wikariuszy skalbmierskich czy opatowskich⁴⁴. Podczas gdy majątek kieleckiego kolegium mniejszego oszacowano na 27 grz. 24 gr, to dla kolegium kolegiaty skalbmierskiej była to kwota 37 grz. 36 gr, opatowskiej 59 grz. 11 gr, wiślickiej 59 grz. 12 gr, a sandomierskiej aż 72 grz. 18 gr⁴⁵. Należy jednak zaznaczyć, iż uposażenia indywidualne wikariuszy opatowskich były znacznie skromniejsze niż duchownych kieleckich i to w obydwu omawianych przekrojach czasowych⁴⁶.

Niewiele wiadomo na temat nowych źródeł dochodu kieleckiej kapituły mniejszej po 1529 r. W zasadzie jedyne wzmianki na ten temat można znaleźć w wizytacji kardynała Jerzego Radziwiłła, w której wspomniano o dwóch darowiznach: w 1574 r. Piotr z Brzezin zapisał kolegium wikariuszy kieleckich czynsz w wysokości 3 fl. od sumy 50 fl., a przed 1575 r. archidiakon krakowski Andrzej Krajowski oddał czynsz od sumy 100 florenów „dla wspólnej korzyści wikariuszy, kantora i szpitala kieleckiego”⁴⁷.

[w:] *Encyklopedia katolicka*, t. I, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995, s. 387.

42 Altarię erygował bp Jan Konarski (1503–1525); ADK, sygn. Perg. 15, Biskup Jan Konarski erygował w kościele kieleckim altarię św. Anny 21 IX 1517 r.; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej AKMKr.), Acta Visitationis Capituli, sygn. 9, k. 484 v. Zob.: M. Pieniążek-Samek, *Życie religijne w parafii kolegiackiej w Kielcach w XVII i XVIII wieku*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 2006, t. 22, s. 162 (tam źródła).

43 AKMKr, Acta Visitationis Capituli, sygn. 9, k. 484 v., zob. też: B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 3, s. 157.

44 O majątku wspólnym poszczególnych kolegiów zob. także: B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, t. 3, s. 62, 63, 119–121, 188, 189, 210–212. Majątek wspólny wikariuszy kolegiaty sandomierskiej szczegółowo omawia: D. Burdzy, *Szesnastowieczny Sandomierz...*, s. 106–118.

45 LR, s. 72–73, 309, 363, 395–396, 468–469.

46 DLB wymienia indywidualne prebendy wikariuszy opatowskich (s. 580), LR podaje zaś jedynie wartość ich wspólnych dochodów (s. 363); prebendy wikariuszy skalbmierskich opisuje DLB, s. 519–527; o indywidualnym i wspólnym uposażeniu w 1529 r., LR, s. 72, 73.

47 AKMKr, Acta Visitationis Capituli, sygn. 9, k. 485.

O ile możliwe jest odtworzenie wspólnego majątku duchownych kolegiaty kieleckiej w XVI stuleciu w oparciu o spisy beneficjów, o tyle przywoływany wciąż brak podstawowych źródeł, tj. dokumentów fundacyjnych czy statutów, uniemożliwia jednoznaczne odtworzenie sposobu zarządzania nim i podziału środków zarówno w odniesieniu do prałatów i kanoników, jak i interesującego nas niższego kleru kolegiackiego. Otwarte pozostaje np. pytanie, czy w kapitule kieleckiej, tak jak w innych kapitułach kolegiackich, a za ich wzorem także w kolegiach wikariuszy, istniał w okresie średniowiecza zwyczaj wydzielania tzw. dystrybucji (zwyczajowo za uczestnictwo w nabożeństwach i obecność na chórze członkowie kapituł otrzymywali wynagrodzenie ze wspólnej kasy, przy czym pierwotnie wydawano je w postaci żywnościowej)⁴⁸. Z pewnością dochód w takiej formie pobierali wikariusze kolegiaty wojnickiej (choć nie byli to wikariusze wieczyści zastępujący poszczególnych członków kapituły; nie posiadali oni własnych prebend, a jedynie majątek wspólny, byli też ściśle podporządkowani prepozytowi i kapitule kolegiackiej)⁴⁹, katedry wrocławskiej⁵⁰ i kolegiaty w Uniejowie⁵¹. Sobór trydencki nakazywał wprowadzić wprowadzanie w kapitułach kolegiackich dystrybucji chórowych⁵², jednak z relacji o stanie diecezji przesyłanych do Rzymu przez biskupów krakowskich w XVIII w. wynika, że jedynie w kolegiacie sandomierskiej zapis ten respektowano⁵³. Nie można zatem jednoznacznie określić, czy w XVI w. duchowni kieleccy korzystali z tej formy dochodu.

Warto powrócić jeszcze do kwestii danin należnych członkom kolegium. Długosz dokładnie wymienia ich formy, opisując *mensa communis* wikariuszy kieleckich (tzw. wspólny stół – majątek przeznaczony na utrzymanie wspólnoty): daniny należne od prałatów i kanoników w formie offertoriów (czyli ofiar składanych w czasie mszy św.) i kapowego, offertoria od wiernych, inne daniny składane w kolegiacie, kołęda z parafii i różne zyski, poza tzw. pogrzebowym. Jedyną formą daniny, jaką wymieniono wśród kolegiackich dochodów wikariuszy ponad pół wieku później, jest kołęda. Mimo że spis z 1529 r. nie wspomina o innych należnościach tego rodzaju, to nie należy zakładać, że wikariusze przestali je otrzymywać – *Liber Retaxationum* w opisie majątku wspólnego wikariuszy nie odnotowuje chociażby „kapowego”, podczas gdy z dokumentu wystawionego dla kapituły nieco wcześniej, bo w 1523 r., przez biskupa Konarskiego wynika, iż wikariusze kolegiacy mieli w tym czasie otrzymywać od nowych członków kapituły kolegiackiej

48 S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich...*, s. 144. O sposobach gospodarowania majątkiem wspólnym oraz rozdzielaniu dystrybucji w kapitułach kolegiackich archidiecezji gnieźnieńskiej zob.: M. Bilska-Ciećwierz, *Powstanie i organizacja kapituł...*, s. 280–290; w innych kapitułach: J. Szymański, *Kapituła kolegiacka...*, s. 54.

49 J. Szymański, *Kapituła kolegiacka...*, s. 76.

50 Dystrybucje za śpiew godzin kanonicznych i inne prace chórowe rozdzielano oczywiście tylko obecnym na chórze duchownym; w dni świąteczne wypłacane kwoty były większe; S. Chodyński, *Wikariusze katedry wrocławskiej...*, s. 98–100.

51 A. Jabłońska, *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005, s. 77, 78.

52 W. Gałązka, *Kapituła Kolegiacka w Opatowie w latach 1562–1983*, Sandomierz 1997, s. 53.

53 W. Müller, *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615–1765*, Lublin 1978, s. 137.

kapowe o wartości 4 grz., która to kwota powinna być równo rozdzielona pomiędzy wikariuszy, a ewentualna reszta przeznaczona na wyposażenie kościoła (łac. *pro ornamentis ecclesiae*)⁵⁴.

Kwestia danin i ich dystrybucji nie jest identyczna we wszystkich kapitułach i we wszystkich okresach, ponieważ regulowały ją statuty lub dokumenty erekcyjne, a także same kapituły. W przeciwieństwie do wikariuszy kieleckich członkowie kolegiów niższych innych kapituł otrzymywali tzw. mortuaria (łac. *mortuarium, -ii* – spadek, spuścizna po zmarłym) – tak było nie tylko w przypadku wikariuszy kolegiaty św. Małgorzaty w Nowym Sączu⁵⁵ albo wikariuszy opatowskich⁵⁶, lecz także wojnickich, którzy mogli na przykład zabrać kir okrywający trumnę podczas pogrzebu w kolegiacie⁵⁷, czy wikariuszy katedry wrocławskiej, do których należały wszystkie *funeralia et spolia*, tj. nakrycia trumien i świece z pogrzebów w katedrze⁵⁸. Wspomniani duchowni nowosądeccy, podobnie jak wikariusze kieleccy lub wrocławscy, otrzymywali też kolędę, offertoria bądź ofiary od nowo przyjmowanych członków kapituły, nazwane *consolationes*⁵⁹.

Pamiętając o tym, że kolegia kapitulne wzorowały się w swej organizacji na katedralnych, warto omówić dokładniej system rozdzielania i korzystania z danin w katedrze wrocławskiej, której kapituła mniejsza, jako jedna z nielicznych, doczekała się monografii. Offertoria w katedrze wrocławskiej również należały do wikariuszy; wierni składali je na ołtarzu (późniejsze synody, jak np. lwowski z 1564 r. zakazały tej praktyki), a przy większych uroczystościach stawiano na ołtarzach tace, na które rzucano pieniądze⁶⁰. Także prałaci i kanonicy podczas kapituł generalnych, pogrzebów członków kapituły czy w większe święta kościelne składali na tacę pieniądze dla niższego kleru, głównie wikariuszy⁶¹. Ci ostatni otrzymywali również kolędę⁶², każdy z nich dostawał też co tydzień od swojego zwierzchnika chleb z kapitulnej piekarni⁶³.

54 *Postanowienia biskupa Jana Konarskiego dla wikariuszy kolegiaty kieleckiej z 1523 r.*, „Radostowa” 1939, t. 4, nr 1–2, s. 10.

55 J. Fijałkowski, *Nowosądecka kolegiata...*, s. 46.

56 DLB, s. 591.

57 J. Szymański, *Kapituła kolegiacka...*, s. 98–101.

58 W XVII–XVIII w. wikariusze wrocławscy często toczyli spory z kanonikami o to, jak wysokie opłaty mogą pobierać za pogrzeby członków kapituły; ostatecznie spór ów musiał rozstrzygnąć biskup osobnym dekretem, zob.: S. Chodyński, *Wikariusze katedry wrocławskiej...*, s. 85, 86.

59 Nowo mianowani prałaci i kanonicy składali do wspólnej kasy wikariuszy 1 grz., zob.: J. Fijałkowski, *Nowosądecka kolegiata...*, s. 46. W katedrze wrocławskiej każdy nowo instalowany prałat lub kanonik także składał wikariuszom daninę – najpierw dowolną, potem określoną (XVIII w.); S. Chodyński, *Wikariusze katedry wrocławskiej...*, s. 87.

60 Tamże, s. 88.

61 Przeważnie *offertoria* dzielono od razu, nie zapisując ich w księgach; S. Chodyński, *Wikariusze katedry wrocławskiej...*, s. 88, 89.

62 Tamże, s. 91 i nn.

63 Tamże, s. 91–98.

Z jednej strony można zatem mówić o pewnych podobieństwach w organizacji kapituł kolegiackich, a co za tym idzie kolegiów wikariuszy, z drugiej zaś o poważnych różnicach wynikających ze specyfiki danej korporacji. Dowodem na istnienie różnic w korzystaniu z danin była sytuacja, w jakiej znaleźli się w XVI w. wikariusze kolegiaty w Łasku. Pierwsze statuty wydane w 1533 r. przez biskupa Andrzeja Drzewickiego zakazywały kolegium przyjmowania wymienionych wyżej ofiar, tj. offertoriów, kołedy oraz „wszelkich innych obłacji i kwest”, zarezerwowanych zwykle dla niższego kleru; zakaz ten częściowo zniosła kapituła generalna w 1589 r.⁶⁴. Prawdopodobnie jednak duchowni łascy w różny i nie zawsze zgodny z postanowieniami kapituły sposób próbowali rekompensować sobie niedostatki dochodów: w ustawach kapitulnych pojawiły się bowiem wyraźne zakazy pobierania przez wikariuszy opłat przy wystawianiu relikwii czy udzielaniu sakramentów, np. pod groźbą ekskomuniki zabroniono wymuszania ofiar przy okazji spowiedzi⁶⁵.

Oczywiście podstawą uposażenia wikariuszy kieleckich pozostawały indywidualne prebendy. W czasach późniejszych, tj. w XVII i XVIII stuleciu, dochodziły do tego wpływy z fundacji mszalnych, altarii, śpiewania *Officium Parvum B. Mariae Virginis*, *Godzinek*, itp.⁶⁶. Dochody wikariuszy nie były wysokie, co więcej – często nieregularne. Ks. Tomasz Wróbel wysunął na tej podstawie trudną do zweryfikowania przy obecnym stanie badań tezę, że chętnych do objęcia wikariatów w kieleckiej kolegiacie nie było zbyt wielu⁶⁷. Z kolei badający dochody duchowieństwa kieleckiego Eugeniusz Wiśniowski stwierdził, tym razem w oparciu o *Liber Retaxationum* z 1529 r., że dochody wikariuszy kieleckich porównywalne były z tymi, jakie uzyskiwali słabo i średnio uposażeni plebani⁶⁸. Trzeba pamiętać także o tym, że znaczącą rolę odgrywały dochody *iura stolae*, które nie były jednak włączane do szacunków ogólnej wartości beneficjum. Biorąc pod uwagę liczbę parafian, można się domyślać, że w większych miejscowościach odgrywały one znaczącą rolę, choć stanowiły dochód nieregularny.

Majątkami kapitulnym zarządzali specjalnie do tego powoływani prokuratorzy, o których wspominają po raz pierwszy statuty kapituły krakowskiej z 1355 r., przy czym o wcześniejszym charakterze tego urzędu niewiele wiadomo, gdyż dopiero od XV w. pojawiają się w źródłach regularne informacje na ich temat⁶⁹. Ze statutów kapituł katedralnych późnego średniowiecza (XV–XVI) wynika, iż najczęściej z grona kanoników wybierano (zwykle na okres roku) dwóch prokuratorów podległych kapitule, przed którą rozliczali się ze swojej działalności, a po upływie kadencji musieli złożyć sprawozdanie i uzyskać od niej absolutorium. Do obowiązków prokuratorów należał nadzór nad ogółem spraw majątkowych – administracją dóbr, odbieraniem czynszów i innych należności, regulowaniem zobowiązań kapituły

64 A. Otręba, *Dzieje niższych kolegiów...*, s. 357.

65 Tamże, s. 357.

66 T. Wróbel, *Osiemsetlecie fundacji...*, s. 215.

67 Tamże, s. 215.

68 E. Wiśniowski, *Uposażenie duchowieństwa...*, s. 250.

69 S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich...*, s. 147.

itd.⁷⁰. Co więcej, mieli oni także wspomagać poszczególnych członków kolegium w zarządzie ich własnymi dobrami, m.in. w czasie choroby kanoników „czuwać, aby nie rozdrapywano ich mienia i nic nie wynoszono z domów”⁷¹. Ponieważ naturalnym etapem w ewolucji kolegiów niższego duchowieństwa było przenoszenie na ich grunt rozwiązań funkcjonujących w kapitułach katedralnych, a po nich w kolegiackich, nie może dziwić pojawianie się prokuratorów także wśród wikariuszy i spełnianie przez nich roli podobnej lub identycznej z tą, jaka była im przypisana w kolegiach prałatów i kanoników. Ze względu na wspomniane już luki w stanie badań trudno z całą pewnością określić, czy zwykle byli oni wybierani przez samych wikariuszy, czy też przez kanoników, oraz przed kim zdawali sprawozdania ze swojej działalności⁷².

Pierwsze informacje o prokuratorach kolegium mniejszego w Kielcach pochodzą dopiero z pierwszej połowy XVI stulecia: w dokumencie z 1523 r. nakazano, aby prałaci i kanonicy wybrali z grona wikariuszy dwóch prokuratorów, którzy będą rozliczać się ze swoich działań przed kapitułą⁷³. Prokuratorzy ci otrzymali prawo egzekwowania należności dla kościoła i swojego kolegium także z rąk prałatów i kanoników, dochody te zaś mieli przekazywać na ręce prepozyta bądź dziekana⁷⁴. W kontekście nadań na rzecz kapituły mniejszej pojawia się nazwisko jedynego znanego dotąd szesnastowiecznego prokuratora wikariuszy, tj. Piotra z Brzezin, który w 1574 r. dokonał wspomnianego wcześniej zapisu na rzecz kolegium. Nie ma jednak pewności, czy wówczas pełnił już wspomniany urząd, bowiem jako wikary i prokurator odnotowany został dopiero dwa lata później w aktach oficjalatu kieleckiego⁷⁵.

B. Majątek indywidualny

Kolegium wikariuszy, zwane w źródłach kapitułą mniejszą, opierało swą organizację i działalność na podobnych zasadach, jak kapituła kolegiacka, zatem identyczna była w nim też hierarchia godności. Podobnie jak w przypadku kapituły większej, o czym była mowa wcześniej, hierarchia ta najczęściej znajdowała odbicie

70 Tamże, s. 148, 149. Informacje na temat prokuratorów w kapitułach katedralnych i kolegiackich nie tylko archidiecezji gnieźnieńskiej zebrała M. Bilśka-Ciećwierz, *Powstanie i organizacja kapitul...*, s. 290–293.

71 S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapitul polskich...*, s. 150.

72 Wyczerpujące informacje na temat funkcjonowania prokuratora w kolegiach wikariuszy podaje: P. Hemperek, *Organizacja i działalność wikariuszy kolegiaty św. Michała Archaniola w Lublinie (1574–1826)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1967, t. 14, z. 5, s. 106–108.

73 *Postanowienia biskupa Jana Konarskiego...*, s. 10–11.

74 Tamże, s. 10, 11.

75 AKMKr, sygn. AOK I: Acta Officialia Kielcensia I. Acta actorum coram Honorabili Domino Matthia de Konskie ecclesiae cathedralis Cracoviensis altaris vicario et officiali Kielcensi [...] de Anno Domini 1551 [do 1635], k. 227.

w wysokości uposażenia i poziomie dochodów, ale nie było to regułą, co warto zauważyć już na przykładach konkretnych danych zestawionych poniżej. Nie miała ona związku z wysokością uposażenia poszczególnych prebend⁷⁶.

1. WICEPREPOZYT

Pierwszeństwo wśród wikariuszy miał wiceprepozyt, zastępujący prepozyta w czasie jego nieobecności i zwołujący posiedzenia kapituły mniejszej. Według Długosza wiceprepozytura kielecka uposażona została częścią dochodów prepozytury, a zatem to prepozyt był jej kolatorem⁷⁷.

Na dochody wiceprepozyta składały się głównie dziesięciny z łąnów kmiecych, pobierane z należącej do parafii kolegiackiej wsi biskupiej Zagnańsk, szacowane na 10 grz., oraz z będącej własnością szlachecką wsi Zawada w parafii Pawłów, warte do 2 grz. rocznie. We wsi Czarnów Mniejszy, należącej także do parafii kieleckiej, wiceprepozyt posiadał ponadto dwa łąny kmiece, z których pobierał czynsz w wysokości 0,5 grz. z łąna oraz dziesięcinę snopową i konopną. Wartość całego uposażenia, szacowanego na 15 grz., sytuowała wiceprepozyta pod względem majątkowym na pierwszym miejscu wśród wikariuszy kieleckich⁷⁸. Nie we wszystkich kapitułach majątek wiceprepozyta górował nad dochodami innych wikariuszy. Według *Liber Beneficiorum* w Wiślicy wiceprepozyt pobierał mniejszy dochód niż niektórzy inni wikariusze, a na podstawie spisu z 1529 r. można stwierdzić, że wiceprepozyci sandomierscy, wiślicy i skalbmierscy też byli słabiej uposażeni niż inni wikariusze tych kapituł (tabela 2 i 3).

W początkach XVI w. wiceprepozyt nadal górował uposażeniem nad pozostałymi członkami kolegium wikariuszy. Z treści *Liber Retaxationum* wynika, że jego dochody wzrosły w stosunku do tych przedstawionych przez Długosza o ponad 3 grz. i wynosiły już 17 grz. i 37 gr, choć nie zmieniła się liczba miejscowości uposażeniowych. Mimo że były to dochody najwyższe w całej kapitule mniejszej, to i tak trudno je porównywać z dochodami prepozyta, które (nawet niedoszacowane) wynosiły ponad 105 grz. w drugiej połowie XV w. i 117 grz. i 8 gr w 1529 r.⁷⁹ Jediną miejscowością, z której dochody czerpał zarówno prepozyt, jak i jego wikariusz, była wspomniana wieś Zawada w parafii Pawłów: prepozyt pobierał dziesięcinę z tamtejszych dwóch łąnów, tawerny i z ziem zagrodników, szacowaną wg Długosza na 2 grz., wiceprepozyt zaś dziesięcinę z czterech łąnów (1,5 grz.)⁸⁰.

76 Zob. przypis nr 12.

77 DLB, s. 442.

78 Uposażenie prepozytury opierało się na dochodach z dziewiętnastu wsi; trzy z nich stanowiły *fundum*, przy czym dwie z nich oddawały czynsze; DLB, s. 442, 443; L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 55–65.

79 DLB, s. 437–442; LR, s. 376, 377; L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 80, 81.

80 DLB, s. 442, 443. Wsie Czarnów i Zagnańsk leżały w parafii kieleckiej, w której prepozyt nie miał żadnego majątku ani nie pobierał dochodów.

2. WICEDZIEKANIA

Kolejną prebendą wikaryjską była wicedziekania, której roczny dochód, opisany w *Liber Beneficiorum*, był nieznacznie niższy od dochodu wiceprepozytury, wynosząc 12 grz. i 36 gr. Składały się nań dziesięciny z czterech wsi: Mójczy, należącej do parafii kieleckiej, oraz Jaszowic, Wolicy i Dąbrówki Pankosławskiej leżących w okolicach Radomia⁸¹. Z Mójczy pobierał wicedziekan dziesięciny szacowane na 6 grz., także dwa łany w tej wsi należały do wicedziekana – płynący z nich czynsz wynosił 1 grz. i 36 gr⁸². Z pozostałych trzech wsi, będących własnością szlachecką, wicedziekan otrzymywał dziesięcinę snopową i konopną jedynie z łąnów kmiecych, gdyż dziesięciny z folwarków przekazywano tamtejszym plebanom⁸³. W retaksacji z 1529 r. nie wymieniono Wolicy, w której w drugiej połowie XV w. znajdowały się dwa folwarki szlacheckie, z których wicedziekan pobierał dziesięcinę o wartości 2 grzywien⁸⁴. *Liber Retaxationum* odnotowało dochody wicedziekana o 1 grz. i 28 gr niższe niż *Liber Beneficiorum*⁸⁵, przy czym, podobnie jak to było w przypadku wiceprepozytury, także i dochody wicedziekanii były nieporównywalnie niskie z dochodami dziekana, które według *Liber Retaxationum* wynosiły 90 grz. i 33 gr.⁸⁶ Poza Mójczą w parafii kieleckiej pozostałe wsie uposażeniowe wicedziekanii należały do parafii, w których leżała też większość wsi uposażeniowych dziekana – Stary Radom i Nowa Cerekiew⁸⁷.

3. WICESCHOLASTERIA

W porównaniu z dwoma pierwszymi prebendami uposażenie wicescholasterii przedstawiało się nader skromnie. Dochód stanowiły w tym wypadku dziesięciny z jednej tylko wsi Stojnów w parafii Pierzchnica, których wartość szacowano na 3-4 grzywny⁸⁸. Dla porównania – dochody scholastyka kieleckiego *Liber*

81 Tamże, s. 448, 449; według L. Poniewozika Wolice (Wolycza) w parafii Stary Radom utożsamiać można z obecną Wólką Klwatecką, a Dąbrówkę Pankosławską (Dambrowska Pankoszlawska) z Dąbrówką Zabłotnią; zob.: L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 59.

82 Omawiając uposażenie prałatur kieleckich, L. Poniewozik wysunął tezę, iż owe dwa łany kmiecy w Mójczy mogły należeć wcześniej do dziekanii, a nawet stanowić jej fundum, zob.: L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 58.

83 DLB, s. 448, 449.

84 Tamże, s. 449.

85 Być może różnica ta wynika z braku dochodów ze wsi Wolica, szacowanych na 2 grz.; wartość pozostałych danin w tym czasie nieco wzrosła, stąd różnica wynosząca tylko 1 grz. i 28 gr, zob.: LR, s. 467.

86 Dochody dziekanii podane w DLB są mocno niedoszacowane, trudno je więc przytaczać, można tylko przypuszczać, że były one wyższe od tych zapisanych w retaksacji; według DLB dziekan pobierał dziesięciny z 19 wsi, a według LR tylko z 15; DLB, s. 443–447; L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 57-59.

87 W przypadku większości kieleckich prebend kapitulnych i ich wikarii przynależność parafialna miejscowości wchodzących w skład ich uposażeń była podobna, co potwierdza przekaz Długosza, że to kanonicy i prałaci kieleccy uposażyli pierwotne prebendy wikaryjskie; podobnie było też w innych kapitułach, zob.: S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich...*, s. 68, 69.

88 DLB, s. 451; LR, s. 467.

Beneficiorum szacowało na ponad 36 grz.⁸⁹, *Liber Retaxationum* zaś na 31 grz.⁹⁰ i w stosunku do dochodów innych prebend prałackich, a nawet kanonickich, nie były to kwoty wygórowane (wykres 1 i 2). Oczywiście to scholastyk miał dozór nad szkołą przykolegiacką i to z jego dochodów, a nie z majątku wicescholasterii, miała być ona utrzymywana. Około 1430 r. wypełnił ten obowiązek scholastyk kielecki Mikołaj Zwena, własnym kosztem wznosząc budynek, w którym mieściła się szkoła i mieszkanie nauczyciela⁹¹.

Wicescholastyk miał za zadanie jedynie wyręczać scholastyka w „wykładaniu pierwszych zasad nauk” i „czuwać nad postępowaniem dzieci w moralności”⁹², nie miał natomiast żadnych zobowiązań pieniężnych wobec szkoły, zatem jego uposażenie nie było uszczuplane wydatkami na ten cel.

4. WICEKUSTODIA

Dochody wicekustodii kieleckiej oparte były w całości na dziesięcinach. Największy dochód w drugiej połowie XV w. (5 grz. rocznie) przynosiły jej dziesięciny z należących do kustosza dwóch łańów w Kielcach, przy czym wicekustosz pobierał także dziesięcinę snopową i konopną ze wsi Grabowiec należącej do parafii Piotrkowice oraz z Mąchocic w parafii kieleckiej. Dziesięciny zarówno z Kielc, jak i z wymienionych wyżej wsi, szacowane przez Długosza na 7,5–8,5 grz., stanowiły roczny dochód wicekustodii. Dodatkowo wicekustosz miał prawo pobierać dziesięciny ze wsi Chomętówek (par. Sędziejowice) i Sułków (par. kielecka)⁹³, ale tylko co drugi rok, dzieląc ów przychód z wikariuszem *fundi* Pierzchnica⁹⁴. Zatem zgodnie z zapisem *Liber Beneficiorum* na uposażenie wicekustosza składały się coroczne dochody z Kielc i z dwóch wsi o wartości do 8,5 grz., a także pobierane co drugi rok należności z dwóch kolejnych wiosek (właśnie Chomętówka i Sułkowa) szacowane na 5 grz. Według retaksacji obydwie prebendy wikaryjskie, tj. wicekustodia i wikaria *fundi* Pierzchnica, nadal zamiennie pobierały dziesięciny z tych samych łańów w Chomętówku i Sułkowie, jednak wartość owych dziesięcin w 1529 r. oszacowano już tylko na 1 grz. i 12 gr⁹⁵.

Podobny podział dochodów nastąpił też pomiędzy kustodią a kanonią *fundi* Pierzchnica. Wynikało to z faktu, że zarówno kustodia, jak i kanonia pierzchnicka zostały uposażone dochodami parafii św. Wojciecha w Kielcach – większość dziesięcin wchodzących w skład uposażenia kustosza należała też do majątku kanonika

89 DLB, s. 449–451; L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 80.

90 LR, s. 382.

91 DLB, s. 452; W.M. Witkowski, *Kolegiata Panny Marii w Kielcach*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1845, t. 9, s. 202.

92 W.M. Witkowski, *Kolegiata Panny Marii...*, s. 202.

93 Obecnie Suków; zob. hasło: *Suków* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, Warszawa 1890, s. 560.

94 DLB, s. 456, 457.

95 LR, s. 467.

pierzchnickiego⁹⁶. Dziesięciny z ośmiu wsi przypadały kanonikowi co drugi rok, stąd trudność w jednoznacznym ich oszacowaniu; przyjmując średnią rocznych przychodów kanonika na poziomie 58 grz., można powiedzieć, że dochody wikariusza kanonii wynoszące 11 grz. były ponadpięciokrotnie niższe⁹⁷. Na podstawie szacunków *Liber Retaxationum* dysproporcja ta nieznacznie się zwiększyła (kustosz pobierał maksymalnie 62 grz. 36 gr, a wicekustosz 9 grz. i 17 gr), co wiązało się ze spadkiem szacunkowych dochodów wicekustosza i niewielkim wzrostem dochodów kustodii, odnotowanymi w tym właśnie czasie⁹⁸.

5. WIKARIA ŻYDÓWECKA

Wyraźne zróżnicowanie dochodów można także zaobserwować wśród wikariuszy kanoników gremialnych. I tak w drugiej połowie XVI w. wikariusz prebendy Żydówek⁹⁹ pobierał czynsz w wysokości 1,5 grz. z należącego do niego jednego łana we wsi Posłowice, ponadto z łanów kmiecych w tejsze wsi (0,5 grz.) oraz ze wsi Chwałowice w parafii Kije (5 grz.)¹⁰⁰. Według *Liber Retaxationum* dochody wikarii żydóweckiej spadły nominalnie prawie o 1/3, gdyż wartość dziesięciny z Chwałowic oszacowano w tym czasie jedynie na 3 grzywny¹⁰¹. Znacznie większy

96 DLB, s. 452, 470; L. Poniewozik dokładnie omawia zależności pomiędzy prebendami kieleckimi uposażonymi na dochodach parafii św. Wojciecha, zob.: L. Poniewozik, *Uposażenie prebend i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 59 i nn. O kościele św. Wojciecha zob.: M. Pieniążek-Samek, *Tributum gratitudinis reddo. Fundacje artystyczne na terenie Kielc w XVII–XVIII wieku. Studium z historii kultury*, Kielce 2005, s. 158, 168, 191; P.J. Starzyk, *Krypty kościelne i cmentarze przykościelne kieleckiej parafii kolegiackiej w latach 1735–1796* [w:] *Czas daleki, czas bliski*, red. J. Szczepański, Kielce 2007, s. 37, 45, 47–49, 53; P.J. Starzyk, *Kościół pod wezwaniem świętego Wojciecha BM w Kielcach do końca XVIII wieku*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2010, t. 2, s. 11–23; M. Pieniążek-Samek, *Tropem Męczennika. Święty Wojciech a nowożytnie Kielce* [w:] *Rycerze, wędrowcy, kacerze. Studia z historii średniowiecznej i wczesnonowożytnej Europy Środkowej*, red. B. Wojciechowska, W. Kowalski, Kielce 2013, s. 291–296.

97 Zarówno w odniesieniu do kustosza, jak i jego zastępcy, na sumy te składały się coroczne dochody (w przypadku kustosza 36 grz., a wicekustosza 8,5 grz.) oraz połowa ich maksymalnego dochodu alternatywnego; DLB, s. 452–457.

98 LR, s. 375–376, 467.

99 Wikariusz *fundi* Żydówek nie pobierał żadnych dochodów z Żydowa w parafii Kije – to prebenda kanonicka oparta była na dochodach płynących z tej wsi, które to dochody, według Długosza należące niegdyś do parafii Kije, oddał kolegiackim duchownym w 1213 r. biskup Wincenty Kadłubek (większość wsi wchodzących w skład uposażenia kanonika leży w parafii Kije). Odtąd część wsi należąca do prebendy przybrała nazwę Żydówek; były tu trzy łany kmiecy, z których kanonik pobierał czynsz i dziesięciny, oraz dwór i folwark tegoż duchownego. Pozostała część Żydowa należała do Rafała Gołuchowskiego, a z będących jego własnością łanów kmiecy, karczmem i zagród kanonik także pobierał dziesięciny; DLB s. 458–461; hasło: *Żydów* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, Warszawa 1895, s. 884.

100 DLB, s. 461–462.

101 LR, s. 467, 468. Pozostałe dochody oszacowano identycznie, jak w DLB.

spadek dochodów odnotowała wówczas kanonia *fundi* Żydówek – z ok. 68 grz. w drugiej połowie XV w. do 30 grz. w 1529 r., tym samym w początkach XVI stulecia zmalała dysproporcja pomiędzy dochodami kanonika i jego wikariusza¹⁰².

6. WIKARIA SZEWNEŃSKA

Opierając się jedynie na szacunkach zawartych w *Liber Beneficiorum* Długosza, mogłoby się wydawać, że najstąbiej uposażoną wikarią kielecką była wikaria *fundi* Szewna, chociaż sama kanonia szewneńska do najuboższych nie należała¹⁰³. Długosz podaje jedynie wartość dziesięciny należnej wikarii ze wsi Radlin w parafii kieleckiej, szacując ją na ok. 0,5 grz. Do wikariusza szewneńskiego należał także jeden łan w tej samej wsi, ale nie jest znana wartość czynszu, jaki z tego tytułu pobierał – można jednak przypuszczać, że było to od 1 do ok. 1,5 grz., gdyż tyle wynosiła średnia wartość czynszu z jednego łana w innych wsiach uposażeniowych wikariuszy kieleckich. Podobną kwotę wymienia *Liber Retaxationum* – w 1529 r. należny wikariuszowi *fundi* Szewna czynsz z Radlina wynosił 1 grz., a wartość dziesięciny obliczono na 0,5 grz. Jednak uposażenie wikarii szewneńskiej wówczas wzrosło, dołączono bowiem do niego dziesięciny ze wsi Mirkowice w parafii Momina, szacowane na 5 grz. i 5 gr¹⁰⁴.

7. WIKARIA SZYDŁÓWECKA

Nieco inną strukturę dochodów miała wikaria *fundi* Szydłówek. Podobnie jak w pozostałych prebendach, składały się na nie dziesięciny i czynsze: w drugiej połowie XVI w. wikariusz pobierał dziesięcinę ze wsi Szydłówek o wartości 2 grz. oraz czynsz w wysokości 1,5 grz. rocznie¹⁰⁵. Dodatkowo jednak otrzymywał od swojego

102 Dochód kanonika w drugiej połowie XV w. wynosił 69,5 grz., a wikariusza 7 grz., natomiast w 1529 r. odpowiednio 30 grz. (kanonik) i 5 grz. (wikary); L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 80–82.

103 L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 80–82.

104 W 1528 r. odnotowano spór o dziesięciny z Mirkowic pomiędzy wikariuszem kolegiackim szewneńskim Leonardem a Stanisławem Layzonikiem z Mirkowic – Layzonik miał ostatecznie wypłacić dziesięcinę za 1528 r. w kwocie 6 grz., a za lata kolejne zobowiązany był płacić 7 grz., zob.: ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: Ecclesia collegiata Kielcensis, k. 30 v.

105 Długosz podaje sprzeczne informacje na temat Szydłówka i płynących z niego dochodów. Opisuując kanonię szydłówecką (DLB, s. 465), stwierdził, iż w Szydłówku było sześć łanów kmiecych i dwa wolne łany sołtysie. Z tychże sześciu łanów kmiecych to kanonik pobierał niewielki czynsz 12 gr ze względu na słabą ziemię, a ze wszystkich ziem (kmiecych i sołtysich) odbierał dziesięciny warte 2 grz. Natomiast przy opisie wikarii szydłóweckiej odnotował: „Primo, censum de sex laneis in villa canonicali Szydlowyecz, quam supra descripsimus, de quolibet laneo per unum fertonem, et proveniunt sibi sex fertones. Item de laneis et agris villae praefate Szydlowyecz tam emthonalibus quam scolteti, percipit decimam manipularem, cuius aestimatur valor ad duas marcas [...]”, DLB, s. 468. LR podaje z kolei, że tylko wikaria szydłówecka pobierała dochody z Szydłówka: dziesięcinę snopową wartości 2,5 grz., konopną wartości 4 gr oraz czynsz 1 grz. (LR, s. 468), natomiast wśród dochodów kanonika Szydłówek w ogóle nie został odnotowany (LR, s. 377). Według L. Poniewozika kanonik miał prawo własności do Szydłówka i stawu rybnego w tej wsi, ale nie pobierał z niej ani czynszu, ani dziesięcin; zob.: L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 73.

kanonika corocznie 2 grz. *ad supplendam tenuitatem fundi*. Był to jedyny przypadek w kieleckiej kolegiacie, kiedy to kanonik uzupełniał z własnych dochodów uposażenie swojego wikariusza. Odliczając ową kwotę, dochód wikariusza wynosiłby 3,5 grz., co rzeczywiście sytuowałoby go w gronie duchownych najniżej uposażonych (wicescholastyk, wikariusze *fundi* Szewna czy Sieradów)¹⁰⁶. W 1529 r. dochody prebendy były podobne, oszacowano je bowiem na 5 grz. i 20 gr, zmniejszyła się natomiast kwota, jaką kanonik uzupełniał uposażenie wikariusza – według *Liber Retaxationum*, wynosiła ona 7 fertonów¹⁰⁷ i 4 gr, czyli równowartość 1 grz. i 40 gr¹⁰⁸.

8. WIKARIA SIERADOWICKA

Także uposażenie wikarii sieradowickiej opierało się na dochodach płynących z jednej wsi, ponieważ wikariusz pobierał czynsz i dziesięcinę z dwóch łańów kmiecych z należącej do parafii kolegiackiej wsi Kowale. Roczny dochód tegoż duchownego obliczono w drugiej połowie XV stulecia na 4 grz. i 16 gr, a w 1529 r. na 4,5 grz.¹⁰⁹. Wikariusz ów otrzymywał także niewielkie daniny (trzy miary owsa i osiem wozów drewna rocznie)¹¹⁰, jednak nie miało to znaczącego wpływu na podwyższenie jego uposażenia, które zarówno w końcu XV w., jak i w początkach XVI stulecia było najniższe w całym kolegium wikariuszy. Warto dodać, że również kanonik *fundi* Sieradowice zapewne był najślabiej uposażonym duchownym w kapitule, pobierając dochody z dwóch wsi, przy czym z jednej tylko w 1/3. Mimo to były one w drugiej połowie XV w. i tak kilkakrotnie wyższe niż wikariusza, ale już w 1529 r. ta dysproporcja uległa zmianie – dochody wikariusza nieco wzrosły, a kanonika zmaleły (wykres 1 i 2) i ostatecznie w początkach XVI w. tylko dwukrotnie przewyższały te, jakie miał jego wikariusz¹¹¹.

9. WIKARIA PIERZCHNICKA

Najtrudniej oszacować roczny dochód wikariusza *fundi* Pierzchnica, bowiem część tego dochodu, jak już wspomniano, dzielił z innymi duchownymi kolegiaczkami. Według *Liber Beneficiorum* na jego uposażenie składały się dziesięcina oraz czynsz z łańa kmiecego we wsi Mąchocice, a także dziesięcina i czynsz z dwóch łańów w Kielcach, przynoszące łącznie 3,5 grz. rocznego dochodu¹¹². Co drugi rok, zamiennie z wicekustoszem, pobierał też dziesięcinę ze wsi Chomętówek oraz – w tym przypadku zamiennie z kustoszem – ze wsi Nida w parafii Brzeziny,

106 DLB, s. 468.

107 Fertón – inaczej wiardunek; średniowieczna jednostka miary masy – ok. 49 g srebra, odpowiadająca 1/4 grzywny.

108 Stało się tak pomimo zapisu o stałości tej kwoty i karze ekskomuniki za jej zaniechanie; DLB, s. 468; LR, s. 468.

109 LR, s. 468.

110 DLB, s. 469.

111 Kanonik pobierał 8 grz. 22 gr, a wikariusz 4,5 grz., LR, s. 375, 468.

112 DLB, s. 473, 474.

szacowaną na 4–5 grz. rocznie¹¹³. W opisie uposażenia tejże wikarii przedstawionym przez Długosza brakuje co prawda informacji o dziesięcinach ze wsi Sułków, zostały one jednak wspomniane przy opisie wicekustodii, gdzie wieś tę wyraźnie wskazano jako miejscowość, z której także wikariusz pierzchnicki odbierał dziesięcinę¹¹⁴.

Wartość wszystkich dochodów wikarii pierzchnickiej, również tych alternatywnych, Długosz oszacował na 8 do 9 grz., a *Liber Retaxationum* na 10 grz. i 9 gr., co dawałoby dochód zbliżony do najlepiej uposażonych wikarii¹¹⁵. Jednak konieczność dzielenia tego dochodu z innymi duchownymi wyklucza wikariusza pierzchnickiego z grona najzamożniejszych członków kolegium – należy przyjąć, że jego uposażenie było raczej na średnim poziomie. Podobnie na średnim poziomie, względem innych kanonii, uposażony został kanonik pierzchnicki, który również większość swoich dochodów dzielił z kustoszem. Roczny dochód kanonika *fundī* Pierzchnica w czasach Długosza wynosił około 38 grz., a w 1529 r. szacowany był na 30 grz. i 18 gr¹¹⁶.

10. WIKARIA BRZECHOWSKA

Wikaria brzechowska była jedną z najlepiej uposażonych, ustępując jedynie wiceprepozyturze oraz wicedziekanii, jej roczny dochód szacowano w drugiej połowie XVI w. na 10,5 grz. Uposażenie wikarii stanowił niewielki czynsz dzierżawny (wikariusz posiadał jeden łan w podkieleckiej wsi Domaszowice) oraz dochód z dziesięcin ze wsi Bobrza w parafii kieleckiej oraz z Gumienic w parafii Pierzchnica¹¹⁷. W 1529 r. zmniejszyły się dochody z dziesięcin we wsi Gumienice z 4 do 1 grz. i 2 gr, z kolei o ponad 1 grz. zwiększyła się wartość dziesięciny z Bobrzy, co ostatecznie oznaczało jedynie niewielki spadek dochodu¹¹⁸. W pierwszej połowie XVI w. wikariusz brzechowski pozostawał nadal jednym z najlepiej uposażonych w kieleckiej kapitule mniejszej, w przeciwieństwie do kanonika brzechowskiego, którego dochody tak w drugiej połowie XV w., jak i w 1529 r. należały do najniższych w całej kapitule.

***

Zarówno według Długosza, jak i *Liber Retaxationum*, najwyższe dochody w kapitule mniejszej osiągał wiceprepozyt, a po nim wicedziekan – różnica między nimi wynosiła w 1470 r. niewiele, bo niecałe 3 grz., w 1529 r. zaś ponad 6 grz.

113 DLB, s. 456, 457, 473, 474.

114 DLB, s. 456–457.

115 DLB, s. 473, 474; LR, s. 467.

116 DLB, s. 470–473. W LR nie zostały odnotowane dochody kanonii pierzchnickiej, jej dochód w tym okresie oszacował L. Poniewozik na podstawie podobieństw w uposażeniu kanonii pierzchnickiej i kustodii kieleckiej, zob.: L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 68, 80–82.

117 DLB, s. 476.

118 LR, s. 468.

W drugiej połowie XV w. na trzecim miejscu pod względem uzyskiwanych dochodów plasowała się wicekustodia, a na czwartym wikaria *fundi* Brzechów. Najślabiej uposażoną wśród wikarii prałackich była bez wątpienia wicescholasteria i to w obu omawianych okresach, jej dochody były też niższe od większości wikarii kanonicznych (tabela 4).

Większość dochodów wikariuszy kolegiackich przedstawionych w *Liber Retaxationum* jest nieco niższa niż te odnotowane przez Długosza, wyjątkiem jest tu uposażenie wiceprepozyta, które wzrosło z 15 grz. do 17 grz. 37 gr przy tej samej liczbie wsi, natomiast dysproporcja w dochodach w przypadku wikarii szewneńskiej wynika z braku danych dotyczących wpływów z czynszów dla drugiej połowy XV stulecia (tabela 4).

Porównując dochody wikariuszy kieleckich z tymi, jakie uzyskiwali członkowie innych małopolskich kapituł mniejszych o wczesnośredniowiecznej proveniencji, położonych w północnej części diecezji krakowskiej, tj. sandomierskiej, wiślickiej, skalbmierskiej i opatowskiej, łatwo dostrzec, że były one stosunkowo wysokie – uposażenie większości prebend ustępowało jedynie dochodom wikarii kolegiaty sandomierskiej, pierwszej i najbogatszej kolegiaty w tej części diecezji (tabela: 2, 3). Warto dodać, że również prałaci kieleccy pod względem dochodów plasowali się niżej w stosunku do duchownych wzmiankowanych kolegiat, ustępując uposażeniem nie tylko prałatom sandomierskim, ale i wiślickim¹¹⁹. Według Długosza, choć dochody wiceprepozyta kieleckiego były ponad dwukrotnie niższe niż sandomierskiego, to jednocześnie znacznie przewyższały te uzyskiwane przez wiceprepozyta wiślickiego, skalbmierskiego i wicedziekana opatowskiego, który w tamtejszej kapitule pełnił też funkcję wiceprepozyta (tabela 2)¹²⁰.

Opisane w 1529 r. dochody wikariuszy prałatów kieleckich nadal sytuują kapitułę mniejszą na drugim miejscu po sandomierskiej, lecz dystans pomiędzy nimi jest już mniejszy, gdyż na podstawie *Liber Retaxationum* można stwierdzić, że dochody wikarii kolegiaty sandomierskiej (zarówno prałackich, jak i kanonicznych) znacznie się wówczas obniżyły, natomiast dochody wikariuszy kieleckich pozostały na podobnym poziomie. Jedynie wicescholasteria pozostawała w tyle już nie i tylko za sandomierską i wiślicką, jak to było w czasach Długosza, lecz nawet za skalbmierską (tabela 2 i 3).

119 W porównaniu z innymi małopolskimi kapitułami kolegiackimi kielecka nie była w XV w. najgorzej uposażona, gdyż dochody prałatów sytuowały ją na trzecim miejscu po kapitule sandomierskiej i wiślickiej. W pierwszej połowie XVI w. relatywnie zmniejszyły się dochody prepozyta kapituły kieleckiej, który i tak miał w stosunku do prepozytów: sandomierskiego, wiślickiego, skalbmierskiego i opatowskiego najniższe dochody. Podobne porównanie prebend kanonicznych jest oczywiście niemożliwe. Dotychczas podejmowano jedynie próby porównań oparte na wyliczeniach statystycznych, według których średni dochód kanonika kieleckiego, zarówno według DLB, jak i LR, był najwyższy w stosunku do średniego dochodu kanoników innych kapituł małopolskich, zob.: L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 80–82.

120 W przypadku kapituły opatowskiej praktycznie widoczna jest identyczna dochodowość prebend wikaryjskich (DLB, s. 580–591). Niestety, nie można ich porównać z LR, gdyż nie odnotowano w niej indywidualnych dochodów wikariuszy opatowskich.

Dochody wikariuszy kanoników, podobnie jak dochody samych kanonii, były mocno zróżnicowane we wszystkich wyżej wspomnianych kolegiatach, przy czym dla drugiej połowy XV w. były to kwoty wyższe niż te przedstawione w *Liber Retaxationum*¹²¹. Długosz podaje, że najwyższe dochody wśród wikariuszy kanoników wymienionych kapituł, szacowane na 20 grz., pobierali dwaj duchowni sandomierscy: *fundi* Bilowice i *fundi* Mydłów. Znaczne dochody uzyskiwali też dwaj członkowie kolegium mniejszego w Wiślicy – wikariusz *fundi* Zdrohec 16 grz. oraz wikariusz *fundi* Widuchowa 14 grz.¹²². Wśród wikariuszy kanonii kieleckich najwyższym dochodem w tym czasie, szacowanym na 10,5 grz., mógł się poszczycić wikariusz *fundi* Brzechów, przy czym należy pamiętać, iż wikaria brzechowska była jedną z bogatszych w całej kieleckiej kapitule mniejszej.

Pomiędzy bogato uposażonymi wikariuszami sandomierskimi czy wiślickimi byli jednak i tacy duchowni, którzy według szacunków Długosza pobierali zaledwie kilka grzywien rocznego dochodu, np. prebendarusze wikarii *fundi* Pierścienia Królowej¹²³ czy *fundi* Piekary kolegiaty w Sandomierzu oraz *fundi* Stróżyska i Nieprowice w Wiślicy. Podobnie w kapitule kieleckiej istniały wyjątkowo słabo uposażone wikarie – najniższe dochody odnotowano w przypadku wikariusza szewneńskiego – jednak ich tak niski poziom wynika ze wspomnianego już niedoszacowania¹²⁴. Na podstawie danych z drugiej połowy XV w. zdecydowanie w najtrudniejszej sytuacji byli wikariusze kapituły opatowskiej, których indywidualne prebendy były niemal identycznie uposażone – każdy z nich otrzymywał od 2 do 2 grz. 16 gr rocznie oraz miał udział w dochodach wspólnych¹²⁵.

Oczywiście dochody wikariuszy były niższe niż ich zwierzchników w kapitule, przy czym w większości przypadków były to różnice znaczące (wykres 1 i 2). Liczba miejscowości wchodzących w skład uposażenia nie zawsze wprost proporcjonalnie przekładała się na wysokość osiąganego dochodu, np. wiceprepozytura, uposażona głównie na dziesięcinach z trzech wsi, górowała dochodem nad prebendami wikaryjskimi uposażonymi na czterech czy pięciu miejscowościach. Zarówno w *Liber Beneficiorum*, jak i w retaksacji z 1529 r., najwyższe dochody odnotowano dla wiceprepozytury i dziekanii, a najmniejsze dla wikarii sieradowickiej (tabela 4). Jak już wspomniano, według *Liber Retaxationum* dochody większości wikarii kanonicznych zmalały. W wielu przypadkach poziom spadku dochodów był proporcjonalny do ich wysokości – im wyższy był dochód w drugiej połowie XV w., tym

---

121 Na temat spadku wartości uposażeń odnotowanych w przypadku prebend prałackich i kanonicznych kapituł diecezji krakowskiej wykazanych w 1529 r. w stosunku do danych przedstawionych w DLB, zob.: L. Poniewozik, *Uposażenie prałatur i kanonii średniowiecznych...*, s. 204 i nn.

122 DLB, s. 361, 385, 423.

123 Kanonia ufundowana przez Władysława Łokietka i jego żonę Jadwigę w 1321 r. Jej majątek stanowiły czynsze oparte na nieruchomościach należących się niegdyś księżnym i królowym z racji zamążpójścia. D. Burdzy, „*Nostra ecclesia*” – *stosunki kościelne w staropolskim Sandomierzu (do połowy XVII wieku)* [w:] *Sandomierz. Miasto fascynującej przeszłości. W 730 rocznicę lokacji miejskiej*, red. F. Kiryk, R. Chyła, Kraków 2019, s. 123.

124 DLB, s. 464.

125 DLB, s. 580, 591.

większy jego spadek odnotowano w 1529 r., natomiast średnie dochody szacowane przez Długosza na kilka grzywien w kolejnym badanym okresie niewiele się zmieniły, najniższe zaś wzrosły.

W stosunku do innych kolegiów niższego kleru majątek prebendalny wikariuszy kieleckich nie przedstawiał się najgorzej – zajmują oni miejsce pośrodku skali uposażeń przysługujących członkom wyżej wymienionych kapituł mniejszych. Znaczna dysproporcja występuje jedynie w stosunku do uposażeń wikariuszy sandomierskich, ale nie może dziwić fakt, że duchowni pierwszej i najbogatszej kolegiaty w tej części diecezji górowali dochodami nad klerem kolegiackim z tak niewielkich ośrodków, jak Kielce lub Opatów. Zaskakujący może być jedynie niski poziom wspólnych dochodów kieleckiego kleru, który jednak w kolejnych dziesięcioleciach wzrosł dzięki wpływom z fundacji mszalnych, altarii czy śpiewania *Officium Parvum B. Mariae Virginis* itp.

Tabela 1. Porównanie źródeł dochodów wspólnych wikariuszy opisanych w *Liber Beneficiorum* (DLB) oraz *Liber Retaxationum* (LR).

Lp.	Dochody wspólne	DLB	LR
1.	dziesięciny ze wsi Bęczków	+	+
2.	dziesięciny ze wsi Dyminy	+	+
3.	dziesięciny ze wsi Kostomłoty	+	+
4.	dziesięciny ze wsi Tumlin	+	+
5.	dziesięciny ze wsi Niewachłów	+	-
6.	dziesięciny ze wsi Kołomań	-	+
7.	dziesięciny z łańców wójtowskich w Kielcach	-	+
8.	czynsz wykupny ze wsi Rajsko	-	+
9.	kolęda z parafii	+	+
10.	offertoria i inne daniny z kolegiaty (poza pogrzebowymi)	+	-
11.	daniny od prałatów i kanoników (składane przy instalacji, offertoria oraz kapowe)	+	-
12.	dochody z altarii św. Anny	-	+
RAZEM		8	9

Źródło: DLB, s. 442–476; LR, s. 466–468.

Tabela 2. Porównanie rocznych dochodów wikarii i prałatur wybranych kolegiat w drugiej połowie XV w.

L p.	Prebenda	Kolegiata w Kielcach	Kolegiata w Sandomierzu	Kolegiata w Wiślicy	Kolegiata w Skalbmierzu	Kolegiata w Opatowie
1.	wiceprepozytura	14 grz. 24 gr	39 grz. 24 gr	6 grz.	9 grz. 24 gr	-
2.	wicedziekania	12 grz. 36 gr	30 grz.	-	-	2 grz.
3.	wicekantoria	-	8 grz.	4 grz.	-	2 grz.
4.	wicekustodia	13 grz.	17 grz.	12 grz.	3 grz.	2 grz. 16 gr
5.	wicescholasteria	4 grz.	28 grz.	5 grz.	8 grz.	2 grz.

Źródło: DLB, s. 310–312, 315, 316, 327, 328, 339, 340, 348, 349, 410, 411, 414, 417, 420, 442, 443, 448, 449, 451–457, 519–522, 580–584.

Uwaga! W tabeli nie uwzględniono archidiakonii, która istniała w kapitule sandomierskiej, ponieważ archidiakon sandomierski nie miał wikariusza; w pozostałych kapitułach w omawianym okresie urząd archidiakona nie występował.

Tabela 3. Porównanie rocznych dochodów wikarii prałatur wybranych kolegiat w 1529 r.

L. p.	Prebenda	Kolegiata w Kielcach	Kolegiata w Sandomierzu	Kolegiata w Wiślicy	Kolegiata w Skalbmierzu	Kolegiata w Opatowie
1.	wiceprepozytura	17 grz. 37 gr	19 grz. 10 gr	3 grz. 3 gr	3 grz. 24 gr	b.d.
2.	wicedziekania	11 grz. 8 gr	22 grz.	-	-	b.d.
3.	wicekantoria	-	8 grz. 21 gr	4 grz. 4 gr	-	b.d.
4.	wicekustodia	9 grz. 17 gr	8 grz. 30 gr	16 grz.	2 grz.	b.d.
5.	wicescholasteria	3 grz. 12 gr	b.d.	5 grz.	2 grz.	b.d.

Źródło: LR, s. 72, 309, 310, 393, 394, 466, 467.

Tabela 4 Porównanie uposażeń prebend wikariuszy kolegiaty kieleckiej na podstawie *Liber Beneficiorum* (druga połowa XV w.) i *Liber Retaxationum* (1529 r.)¹²⁶.

Lp.	Prebenda	Miejscowości wchodzące w skład uposażenia		Wartości uzyskiwanego dochodu	
		2 poł. XV w.	1529 r.	2 poł. XV w.	1529 r.
1.	wiceprepozytura	Czarnów Mniejszy, Zagnańsk, Zawada	Czarnów, Zagnańsk, Zawada	15 grz.	17 grz. 37 gr
2.	wicedziekania	Mójcza, Jaszowice ¹²⁷ , Dąbrówka Pakosławska, Wolica	Mójcza, Jaszowice, Dąbrówka Pakosławska	12 grz. 36 gr	11 grz. 8 gr
3.	wicescholasteria	Stojńów	Stojńów ¹²⁸	4 grz.	3 grz. 12 gr
4.	wicekustodia	Grabowiec ¹²⁹ , Kielce, Chomętów, Sułków ¹³⁰ , Mąchocice	Grabowiec, Kielce, Chomętów, Sułków, Mąchocice	11 grz.	8 grz. 35 gr
5.	wikaria <i>fundi</i> Żydów	Posłowice, Chwałowice ¹³¹	Posłowice, Chwałowice	7 grz.	5 grz.
6.	wikaria <i>fundi</i> Szewna	Radlin	Radlin, Mirkowice ¹³²	24 gr	6 grz. 29 gr
7.	wikaria <i>fundi</i> Szydłówek	Szydłówek	Szydłówek	5 grz. 24 gr	5 grz. 20 gr

126 W tabeli uwzględniono maksymalne szacunkowe dochody; w przypadku wicekustodii i wikarii *fundi* Pierzchnica przedstawiono sumę rocznych dochodów stałych oraz połowy dochodów alternatywnych.

127 Jaszowice – par. Nowa Cerkiew (DLB, s. 448); wieś i folwark w powiecie radomskim, gm. Zakrzew Kościelny, par. Cerekiew (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. III, s. 508, 509).

128 Par. Pierzchnica.

129 Grabowiec, par. Piotrkowice (LB, s. 456); wieś i folwark w powiecie stopnickim, par. Piotrkowice, 8 w. od Chmielnika (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. II, s. 776).

130 Suków – w XV w. Szulków, Sułków, powiat kielecki, par. Kielce, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. XI, s. 560.

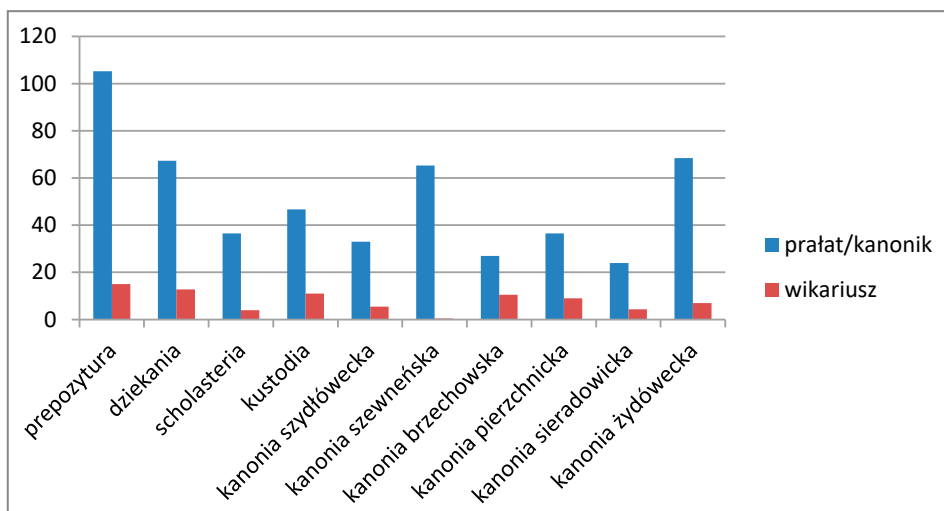
131 Chwałowice – u Długosza Phalowicze, par. Kije (DLB, s. 461); wieś w powiecie pińczowskim (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. I, s. 659).

132 Mirkowice – wieś włościańska, pow. opatowski, par. Momina (*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. VI, s. 493); Długosz w DLB nie wymienia Mirkowic, więc musiały zostać dołączone do uposażenia po 1470 r.

8.	wikaria <i>fundi</i> Sieradowice ¹³³	Kowale	Kowale	4 grz. 16 gr	4 grz. 24 gr
9.	wikaria <i>fundi</i> Pierzchnica	Nida, Chomętów, Kielce, Mąhocice	Nida, Chomętów, Kielce, Mąhocice, Sułków	9 grz.	7 grz. 4 gr
10.	wikaria <i>fundi</i> Brzechów	Bobrza, Gumienice, Domaszowice	Bobrza, Gumienice, Domaszowice	10 grz. 24 gr	9 grz. 42 gr

Źródło: DLB, s. 442–476; LR, s. 466–468.

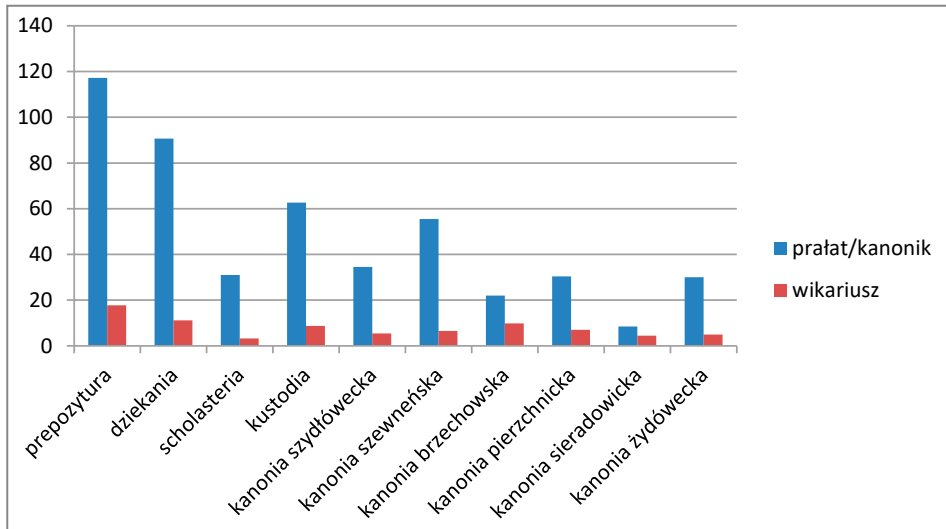
WYKRES 1. Zestawienie wyrażonych w grzywnach maksymalnych rocznych dochodów członków kapituły kieleckiej i ich wikariuszy dla drugiej połowy XV w.¹³⁴

¹³³ W LR zapisana jako Viccaria Kowalska – prawdopodobnie od wsi uposażeniowej Kowale.

¹³⁴ Opracowane na podstawie: DLB, S. 436–476; L. Poniewozik, *Uposażenie pralatur i kanonii kolegiaty kieleckiej...*, s. 53–84.

WYKRES 2. Zestawienie wyrażonych w grzywnach maksymalnych rocznych dochodów członków kapituły kieleckiej i ich wikariuszy dla roku 1529¹³⁵.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne w Kielcach

Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1, Ecclesia collegiata Kielcensis cum sui erectione, fundatione, dotatione ac illius ampliacione [...] Anno D[omi]ni 1734

Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-2, Privilegia et varia iura ecclesiae Kielcensis 1359–1729

Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-3, Erectio vicariatum ecclesiae collegiatae Kielcensis

Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-5, Acta venerabilis capituli minoris ad Anno 1693 ad Annum 1736

sygn. Perg. 15: Biskup Jan Konarski eryguje w kościele kieleckim altarię św. Anny 21 IX 1517

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

Acta Visitationis Capituli, sygn. 9

sygn. AOK I: Acta Officialia Kielcensia I. Acta actorum coram Honorabili Domino Matthia de Konskie ecclesiae cathedralis Cracoviensis altaristae vicario et officiali Kielcensi [...] de Anno Domini 1551 [do 1635]

¹³⁵ Opracowane na podstawie: LR, s. 375–377, 381, 382, 400, 466–468.

Źródła drukowane

Długosz J., *Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis, t. 1, Kraków 1863* [w:] *Opera omnia Joannis Długosii*, wyd. A. Przeździecki, t. 7.
Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. *Liber Retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968.

Opracowania

- Abraham W., *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Lwów 1890.
- Adamczyk J.L., *Wzgórze zamkowe w Kielcach*, Kielce 1991.
- Bendyk J., *Życie sakramentalne i paraliturgiczne w diecezji krakowskiej w okresie rządów kardynała J.A. Lipskiego (1732–1746)*, „*Annalecta Cracoviensia*” 1985, t. 17.
- Bilska-Ciećwierz M., *Powstanie i organizacja kapituł kolegiackich metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu*, Kraków 2007.
- Burdzy D., *Szesnastowieczny Sandomierz. Kościół i miasto*, Kielce 2012.
- Burdzy D., „*Nostra ecclesia*” – *stosunki kościelne w staropolskim Sandomierzu (do połowy XVII wieku)* [w:] *Sandomierz. Miasto fascynującej przeszłości. W 730 rocznicę lokacji miejskiej*, red. F. Kiryk, R. Chyła, Kraków 2019.
- Chodyński S., *Wikariusze katedry wrocławskiej (Collegium Vicariorum)*, Włocławek 1912.
- Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetзера i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współudziale wielu duchownych i świeckich osób* wydana przez Ks. Michała Nowodworskiego pod redakcją Ks. D-ra Stefana Biskupskiego, t. 9, Warszawa 1876.
- Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. B. Migut, Lublin 2000.
- Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1995.
- Fijałkowski J., *Nowosądecka kolegiata, cz. I: Dzieje kapituły mniejszej (1448–1791)*, Warszawa 1958.
- Gałązka W., *Kapituła kolegiacka w Opatowie w latach 1562–1983*, Sandomierz 1997.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1985.
- Guca W., *Kapituła kolegiacka w Kielcach do początku XVI wieku*, Kielce 2015 (mps w Archiwum Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach).
- Guca W., *Struktura urzędów i beneficjów kapituły kolegiackiej w Kielcach do początku XVI w.*, „*Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*”, t. 116, 2015, s. 11 – 22.
- Hadamik Cz., *Pierwsze wieki Kielc. Kasztelania kielecka od przelomu XI i XII do połowy XIV stulecia*, Kielce 2007.
- Hemperek P., *Organizacja i działalność wikariuszy kolegiaty św. Michała Archanioła w Lublinie (1574–1826)*, „*Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*” 1967, t. 14, z. 5.
- Jabłońska A., *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005.

- Karbownik H., *Libri retaxationum a libri beneficiorum w systemie skarbowości kościelnej w Polsce XV i XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1970, t. 22, z. 1.
- Katra S., Suchojad H., *Wyposażenie siedzib duchownych i szlacheckich w świetle testamentów z XVII-XVIII wieku na terenie województwa sandomierskiego* [w:] *Dwór polski. Zjawisko historyczne i kulturowe. Materiały V seminarium zorganizowanego przez Oddział Kielecki SHS*, Warszawa 2000.
- Kielce przez stulecia*, red. M. Maciągowski, Kielce 2014.
- Kościół katolicki w Małopolsce w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Kowalski, J. Muszyńska, Kielce – Gdańsk 2001.
- Kościół krakowski w życiu państwa i narodu polskiego*, red. A. Pankowicz, Kraków 2002.
- Kowalski M.D., *Dzieje autografu katedralno-kolegiackiej części „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 2008, t. 46.
- Kowalski M.D., *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000.
- Kowalski M.D., *Źródła i wiarygodność informacji w „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” Jana Długosza* [w:] *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, P. Węcowski, Kraków 2016.
- Kowalski W., *Prepozytura kielecka w XVI stuleciu. Wierni i ich duszpasterze*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2021, t. 115.
- Kowalski W., *Konflikt mieszczan i wikariuszy kieleckich czasów „potopu”* [w:] *W lesie rzeczy: szkice o kulturze, literaturze i języku*, red. M. Bator, A. Kurska, Kielce 2013.
- Kracik J., *Kościół krakowski w okresie nowożytnym* [w:] *Kościół krakowski w tysiącleciu*, Kraków 2000.
- Kracik J., *Potrydencki system rekrutacji duchowieństwa w diecezji krakowskiej XVI–XVIII wieku*, „AnalectaCracoviensia” 1978, t. 10.
- Kracik J., *Vix venerabiles. Z dziejów społecznych niższego kleru parafialnego w archidiakonacie krakowskim w XVII–XVIII wieku*, Kraków 1982.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3–4, Kraków 1998–2002.
- Kuraś S., *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis. Studium nad powstaniem tzw. Liber Beneficiorum Jana Długosza*, Warszawa 1966.
- Luciński J., *Liber beneficiorum Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1968, t. 13.
- Müller W., *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII i XVIII wieku*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 1965, t. 13, z. 2.
- Müller W., *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615–1765*, Lublin 1978.
- Ohanowicz A., *Ciężary państwowe duchowieństwa w drugiej połowie XV i z początkiem XVI wieku*, Lwów 1911.
- Otręba A., *Dzieje niższych kolegiów duchownych przy kolegiacie w Łasku 1525–1819*, Warszawa 1973.

- Pazdur J., *Dzieje Kielc do 1863 r.*, Wrocław 1967.
- Pieniążek-Samek M., *Tributum gratitudinis reddo. Fundacje artystyczne na terenie Kielc w XVII–XVIII wieku. Studium z historii kultury*, Kielce 2005.
- Pieniążek-Samek M., *Tropem Męczennika. Święty Wojciech a nowożytny Kielce* [w:] *Rycerze, wędrowcy, kacerze. Studia z historii średniowiecznej i wczesnonowożytnej Europy Środkowej*, red. B. Wojciechowska, W. Kowalski, Kielce 2013.
- Poniewozik L., *Chronologia powstawania prebend w kapitule kolegiackiej kieleckiej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2011, t. 96.
- Poniewozik L., *Uposażenie prałatur i kanonii kolegiaty kieleckiej w średniowieczu*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2011, t. 3.
- Poniewozik L., *Uposażenie prałatur i kanonii średniowiecznych kapituł kolegiackich w diecezji krakowskiej* [w:] *Scientia et Fidelitate. Księga Pamiątkowa Ewy i Czesława Deptułów Profesorów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. T. Panfil, Lublin 2013.
- Postanowienia biskupa Jana Konarskiego dla wikariuszy kolegiaty kieleckiej z 1523 r.*, „Radostowa” 1939, t. 4, nr 1–2.
- Przybyszewski B., *Krótki zarys dziejów diecezji krakowskiej, cz. 2. Czasy nowożytne*, Kraków 1993.
- Radziwiński A., *Duchowieństwo kapituł katedralnych w Polsce XIV i XV w. na tle porównawczym. Studium nad rekrutacją i drogami awansu*, Toruń 1995.
- Radziwiński A., *Wikariusze katedry płockiej w XIII–poł. XV wieku, cz. 2. Zagadnienia wybrane*, „Nasza Przeszołość” 1992, t. 77.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1–15, Warszawa 1880–1914.
- Starzyk P.J., *Krypty kościelne i cmentarze przykościelne kieleckiej parafii kolegiackiej w latach 1735–1796* [w:] *Czas daleki, czas bliski*, red. J. Szczepański, Kielce 2007.
- Starzyk P.J., *Kościół pod wezwaniem świętego Wojciecha BM w Kielcach do końca XVIII wieku*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2010, t. 2.
- Starzyk P.J [rec.], *Bolesław Stanisław Kumor, Dzieje diecezji krakowskiej do 1795, t. 4*, Kraków 2002, ss. 796, „Nasza Przeszołość” 2003, t. 99.
- Szczepaniak J., *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2010.
- Szymański J., *Kanonicy świeccy narzędziem feudalnej organizacji włości kieleckiej biskupów krakowskich na przełomie XII i XIII w.* [w:] *Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego* t. 3, 1965, s. 305–327.
- Szymański J., *Kapituła kolegiacka w Wojniczu*, Lublin 1962.
- Tymieniecki K., *Początki Kielc w związku z pierwotnym osadnictwem Łysogór* [w:] *Pamiętnik świętokrzyski*, Kielce 1931, s. 64–79.
- Wiśniowski E., *Uposażenie duchowieństwa w prepozyturze kieleckiej w świetle Liber Retaxationum z roku 1529* [w:] *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986.
- Witkowski W.M., *Kolegiata Panny Marii w Kielcach*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1845, t. 9.

Wólkiewicz E., *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje – organizacja – skład osobowy (1386–1477)*, Opole 2004.

Wrotniak A., *Powstanie kolegium wikariuszy przy kolegiacie w Łowiczu*, „Prawo Kanoniczne” 1978, t. 21, nr 3–4.

Wróbel T., *Osiemsetlecie fundacji biskupa Gedeona w Kielcach*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 1971, t. 47, z. 5.

Zachorowski S., *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 2005.

O autorce:

Magdalena Kopeć – historyczka, absolwentka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, obecnie adiunkt w Muzeum Historii Kielc. Specjalizuje się w historii nowożytnej, zainteresowania badawcze koncertując wokół duchowieństwa kieleckiego i kolegium wikariuszy przy kolegiacie kieleckiej w tym okresie.

e-mail: kopec@mhki.kielce.eu

Magdalena Kopeć (Kielce History Museum)**Stipends of the Minor Chapter of the Collegiate Church of Kielce according to Jan Długosz's Liber Beneficiorum and the book of incomes of benefices of the diocese of Cracow from the year 1529**

Abstract: The article presents the property status of the Minor Chapter of the Collegiate Church of Kielce up to the end of the 16th century, reconstructed on the basis of two main sources - Jan Długosz's Liber Beneficiorum diocesis Cracoviensis and the book of income of the benefices of the diocese of Cracow from 1529, the so-called Liber Retaxationum. The text contains an analysis of the available data concerning both the common property and the stipends of individual prebends. The material situation of vicars is compared not only with that of the prelates and canons, who were their patrons, but also with the stipends of the lower clergy of other collegiate societies, particularly those of the Diocese of Cracow.

Keywords: Kielce, chapter, vicars, church